

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XXII

Číslo 3.

SEPTEMBER 2024

HISTORICKÉ ZÁHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE Sopka v Urpíne?

Vrávi sa, že: *Sto krát opakované klamstvo sa stane pravdou.* Asi preto je v mnohých banskobystrických myšliach hlboko zakorenený mýtus, že ikona Banskej Bystrice, vrch Urpín je vyhasnutou sopkou. Ťažko povedať, kedy tento blud vznikol, ale bolo to už asi dávno. Veď sa dostal aj do rôznych publikácií a materiálov a čo je horšie, žiaľ, aj do takých, ktoré by mali byť hodnoverné, ako do sprievodcov, či na náučné tabule. To ešte viac utvrdzuje ľudí, že Urpín je vyhasnutá sopka. Skôr, ako lávové polia, by sme na Urpíne mohli nájsť jaskyne, nakoľko je tvorený najmä vápencami tzv. Krížniarskeho príkrovu. Okrem vápencov sa na jeho južnej strane nachádzajú aj dolomity. Ide o sedimentárne horniny, ktoré môžu obsahovať rôzne skameneliny. Pre všetkých, ktorí sú teraz sklamaní, je možné povedať len toľko, že geológia je veda a tá pracuje s verifikovateľnými faktami a nie s mýtmi. Hoci Urpín sopkou nie je a ani k nijakému sopečnému horstvu nepatrí, nie je potrebné za týmto geologickým obdobím smútiť. V širšom okolí Banskej Bystrice sa niekoľko vyhasnutých sopiek nachádza. Na juhovýchode je to impozantná Polana, smerom na západ sú to zas Kremnické vrchy. Ak by Vám to však nestačilo, je možné si odskočiť do Banskej Štiavnice, ktorá sa nachádza v kaldere sopky, ktorá vo svojom čase patrila medzi najväčšie na planéte. Prípadne môžete navštíviť Pútikov vršok, čo je zas pre zmenu najmladšia sopka na Slovensku. Vybúchla iba niečo pred viac ako sto tisíc rokmi a to je z geologického hľadiska „iba včera“. Pravdou však ostáva, že Urpín sopkou nie je, nikdy ňou nebol a sotva kedy bude. Avšak, ak uvidíte niekde text s touto informáciou, môžete si byť istý, že autor si nedal veľa námahy s overovaním pravdy a faktov a potom je otázne, či je možné dôverovať aj ostatným ďalším informáciám tohto tzv. autora.

Richard R. Senček, Slovenské banské múzeum

Vybrané antifašistické aktivity členov Cirkevného zboru ECAV Banská Bystrica v období existencie Slovenského štátu

K význačným atribútom vojnového Slovenského štátu, ktorého existencia sa datuje medzi 14. marcom 1939 a 8. májom 1945, patrila kresťanský charakter. Kresťanské cirkvi, predovšetkým rímsko-katolícka cirkev, zaujali v rámci štátu špecifickú pozíciu. Hoci vzťah jednotlivých cirkví k štátnej moci bol individuálny, isté je, že hoci po jeho vzniku mu kresťanské cirkvi formálne deklarovali lojalitu, fašistické a hlavne antisemitské tendencie vlády v kontraste s kresťanskou morálkou vyvolávali nespokojnosť predstaviteľov kléru.

Izraelské vyznamenanie Yad Vassem – Spravodlivosť medzi národmi

V nasledujúcich riadkoch predloženého príspevku sa budeme čiastočne venovať zdokumentovaniu regionálneho rozmeru tejto témy, a to vybraným sféram a formám antifašistického odboja, v ktorých sa angažovali členovia banskobystrického evanjelického cirkevného zboru v období existencie Slovenského štátu. Markantnú sféru antifašistického odboja v banskobystrickom evanjelickom cirkevnom zbore predstavovala pomoc perzekuovaným židovským spoluobčanom. Duchovní cirkevného zboru už po vydaní prvých protizidovských vládných nariadení roku 1939 krstili Židov. Dialo sa tak za podmienok stanovených obežníkom zboru biskupov ECAV. Podstatná bola náboženská edukácia, kde mal Žid vnútorne získať alebo upevniť si kresťanské náboženské presvedčenie. Každý krst musel odsúhlasiť okresný úrad. Cím sa však represálie zostrovali, normatíva obežníka získavali v celocirkevnom kontexte čoraz formálnejší ráz, lehoty sa minimalizovali a úradom nenahlašovali. V samotnom banskobystrickom zbore boli u niektorých Židov tieto lehoty zaznačené.

Dostupné pramene naznačujú, že v sledovanom období bolo v cirkevnom zbore pokrstených 267 Židov. Kým do roku 1941

Pokračovanie na strane 6

Zlatníctvo v meste Banská Bystrica v 18. a 19. storočí

História pretkaná zlatom, striebrom a ľudským umom

Zlatníctvo v Banskej Bystrici bolo doteraz mimo hlavnej oblasti vedeckého výskumu a bádania. Konferenčné alebo príležitostne publikované príspevky mali parciálny charakter. Odborná vedecká činnosť v archívoch, cirkevných inštitúciách, matrikách či domácich aj zahraničných múzeách uskutočnená pre zábery tejto publikácie, spolu aj s rozborom vybraných zachovaných diel miestnych zlatníckych majstrov, priniesli mnoho nových, neznámych a zaujímavých informácií a faktov.

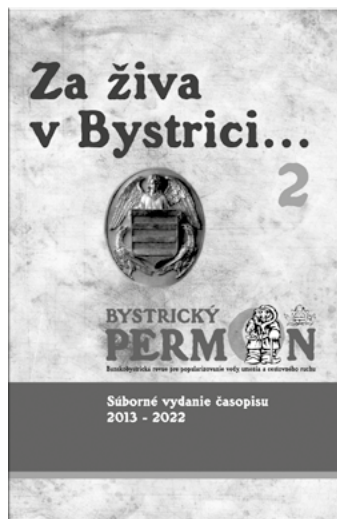

Monografia od historika Filipa Glocka: Zlatníctvo v meste Banská Bystrica v 18. a 19. storočí podrobne zachytáva remeselné a osobné životné príbehy banskobystrických zlatníckych majstrov, ich tovaríšov a učňov. Na ploche 231 strán predstavi v priereze dvoch storočí 45 zlatníckych majstrov. Kompletný

prehľad zlatníkov, z ktorých mnohí nepochádzali z Banskej Bystrice, ale do Banskej Bystrice sa prišli učiť k významným osobnostiam banskobystrického cechu, dopĺňajú aj ženy – zlatníčky v pravom slova význame nešlo, pretože doménu žien boli najmä domáce práce, stali sa väčšinou už ako vdovy pokračovateľkami práce svojich manželov.

Monografiu: Zlatníctvo v meste Banská Bystrica v 18. a 19. storočí, je možné zakúpiť si v Stredoslovenskom múzeu. Cena publikácie je 20,- euro.

Môžete si stále kúpiť našu knihu!

Nedávno sme oslávili 20-te výročie našej existencie. Pri tejto príležitosti sme vydali už druhú časť súborného vydania nášho časopisu s názvom: Za živa v Bystrici 2. Viac než 600-stranová kniha prináša všetky vydané čísla časopisu za druhú dekádu jeho vydávania.

Prvá časť je beznádejne vypredaná, ale druhú časť si ešte stále môžete kúpiť buď v Informačnom centre mesta Banská Bystrica na Námestí SNP, alebo v e-shope na adrese www.amtheon.sk. Kúpou tejto knihy podporíte vydávanie časopisu Bystrický Permon alebo iných zaujímavých kníh o Banskej Bystrici.

(R. R. S.)

Pýtajte sa na časopis!

Časopis Bystrický Permon vďaka distribútorovi TOPPRES môžete stále nájsť v jeho novinových stánkoch a predajniach na týchto adresách:

- Radvaň – Sládkovičova 7
- Fončorda – Kyjevské námestie 7
- Podlavice – Jasenova 2781/1
- Sásová – Fatranská 6385
- Európa – Na Troskách 69
- Sídliisko – Námestie Slobody 1
- Slovenská Lupča – Námestie SNP 455/54

Pýtajte si náš časopis u predajcu. Je zadarmo, ale je potrebné si u neho nahlásiť odber.

(R. R. S.)

Kremeň, tvrdý, všedný krásavec

Skutočne všedný..., kremeň je chemicky oxid kremičitý, ktorý tvorí asi 12 % objemu zemskej kôry. Aj keď je bežný vyznačuje sa množstvom výnimočných vlastností. Je tvrdý, patrí k referenčným minerálom v Mohsovej stupnici tvrdosti a má tvrdosť presne 7. Jeho názov pochádza pravdepodobne z germánskeho slova „Quarz“. Prvá písomná zmienka o tomto neraste pochádza z roku 1530 a spomína ho vo svojich dielach Gregorius Agricola.

Zaujímavosťou kremeňa je aj skutočnosť, že poznáme dve formy v ktorých kryštalizuje. Nízokoteplotný kryštalizuje v trigonálnej – trojuholníkovej sústave a vysokoteplotný v hexagonálnej – šesťuholníkovej sústave. Ďalšou zaujímavosťou je aj skutočnosť, že kremeň môže vykryštalizovať v dvoch zrkadlovo symetrických štruktúrach a preto poznáme pravé a ľavé kryštály. Okrem spomínaných foriem môže mať aj celistvú, zrnitú alebo kryptokryštalickú prípadne inú podobu. Plocha kryštálu býva často ryhovaná.

Aj farieb poznáme mnoho. Môže byť bezfarebný, biely, sivý, červený, ružový, žltý, hnedý, čierny, sivý, zelený a podobne. V kyselinách je odolný, rozpúšťa sa len v kyseline fluorovodíkovej. Lom má lastúrovňový, triestivý a niekedy nerovný. Má piezoelektrické vlastnosti, čo znamená, že pri stlačení dokáže generovať elektrické napätie.

Aj u nás sa nachádza na mnohých miestach a v rôznych odrodách, ale naše nálezy nepatria k mimoriadnym. Tak ako aj množstvom foriem, tak sa kremeň vyznačuje aj množstvom odrôd. Mnohé z nich majú nádherné zafarbenie a sú vyhládané ako šperkárske kamene, patria medzi polodrahokamy. Spomeňme aspoň niektoré – fialový ametyst, čierny morion, hnedú záhnedu, ružový ruženín, žltý citrín, ďalej achát, chalcedón, rohovec a nesmieme zabudnúť na číry krištál, odvodený od gréckeho slova krystalos čiže ľad. Krištál je mimoriadne čistý a vo svete sa našli aj obrovské kryštály krištálu. Napríklad z Brazílie pochádzajú až 40 ton ťažké. Na jeho mimoriadnosť pamätala aj naša gramatika a preto, aby sa krištál odlíšil od kryštálu píše sa z mäkkým i a ľ.

Vzorec:	SiO ₂
Tvrdosť:	7
Hustota:	2,65 kg.dm ⁻³
Vryp:	biely

Richard R. Senčák
Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica

Paula Linkesch (1865 – 1951) – ženy v banskobystriickom zlatníckom remesle

Ženy mali významnú úlohu a postavenie v komunite zlatníkov a strieborníkov, aj keď táto úloha po mnoho storočí bola na okraji oficiálnych záznamov. Ženy sa už od najstarších čias venovali zlatníckemu remeslu, najčastejšie pracovali ako *leštičky* a rodinné povinnosti sa prelínali s podnikaním. Ženy však mali v spoločnosti oficiálne menej práv, zákon aj zvyky dávali kontrolu nad celým majetkom a podnikaním iba mužom a urobili z nich právne aj spoločensky nadriadené osoby. Prvé informácie o ženách zlatníckach a strieborníckach nachádzame v kráľovskej listine z roku 1327 v Anglicku, kde sa píše o. i., že remeselnícky cech zahŕňal nielen tých, ktorí pracovali so zlatom a striebrom, ale aj bankárov, klenotníkov a rytcov. S výnimkou bankovníctva sa v týchto zoznamoch nachádzajú aj mená niekoľkých žien.

Z dobových dostupných materiálov môžeme aj v Banskej Bystrici nájsť ženy – zlatníčky. Neuvádzajú sa v tomto remesle špeciálne, ale ich výskyt bol vždy udalosťou v zlatníckej komunite. Aj tu sa potvrdzuje, že mali výnimočné postavenie, pretože zaručovali v niektorých známych prípadoch nielen ďalšiu spoločensko-profesionálnu pozíciu v meste, ale mali vplyv aj na platení resp. neplatení niektorých cechových príspevkov. Vo všetkých prípadoch by sme mohli hypoteticky zaradiť medzi dôležité aj ženy – matky budúcich zlatníckych učňov. Boli to práve matky, ktoré sa zaručili, že svojich synov, budúcich zlatníkov, budú počas učňovských rokov šatiť, čo predstavovalo v tom období nemalú čiastku. Zároveň nachádzame ženy zlatníkov aj v rôznych blízkych rodinných pozíciách, alebo sa už ako vdovy stávali manželkami zlatníkov. V dokumentoch sa hovorí aj o sociálnej podpore pre vdovy po zlatníkoch.

Dobová reklama na zlatnícky obchod Pauly Linkesch.
Zdroj: KRAJAN – Veľký obrázkový kalendár na obyčajný rok 1909.

Z dobového archívneho dokumentu – pokladničná kniha *Casabuch* – získame niektoré zaujímavé informácie o ženách a vdovách zlatníkov, ich postavení v spoločenskom systéme doby, ako aj o ich sociálnom zabezpečení po smrti manžela – zlatníka. V ustanovení meštianskych zlatníkov a striebrotepcov sa píše: *Členovia cechu zlatníkov a striebrotepcov vydali na stretnutí so zastupujúcim richtárom N. von Zaretským, ktoré sa konalo niekedy v júni alebo v júli tohto roku (1823) vyhlásenie, že s ohľadom na záujem cechu sa nielenže nebudú prijímať noví členovia, ale sa prijímú opatrenia na zníženie počtu členov. Na zasadaní cechu sa členovia dohodli, že v prípade úmrtia niektorého z členov, ktorého vdova nebude v stave sama vykonávať remeslo, ostatní členovia sa zaväzujú vyplatiť jej odškodné vo výške 200 zlatých konvenčnej meny.*

Podpísaní: Samuel Peltzer, *radný a komisár*; Ondrej Kolbány, Samuel Libay, Juraj Sodomka a František Rosenberger. 18. januára 1824

Z archívnych záznamov poznáme nasledujúce ženy – zlatníčky. Nefigurujú však ako príslušníčky banskobystriického zlatníckeho cechu.

- **Dorota Weber**, vdova – zlatníčka, ovdovela dcéra zlatníka Alexandra Kraudyho, aktívne zlatnícke roky: 1719 – 1720,
- **Rebeka Ramsler**, vdova – manželka zlatníka Michala Ramslera, aktívne zlatnícke roky: 1751 – 1757,

Brošňa z troch strieborných mincí z rokov 1909 a 1910. Zdroj: Stredoslovenské múzeum

- **Katarína Haller**, vdova – manželka zlatníka Samuela Hallera st., aktívne zlatnícke roky: 1774 – 1782,
- **Juliana Katarína Linkesch – Emler**, vdova – manželka zlatníka Viliama Emlera, aktívne zlatnícke roky: 1897 – 1902.

Paula Linkesch (tiež: *Paulína Linkes*) sa narodila 21. marca 1865 v Banskej Bystrici v rodine stolárskeho majstra Ludovíta Linkescha (1822 – 1904) a Juliany rod. Koričanskej (1826 – 1902). Krstená bola 28. marca 1865. Je mladšou sestrou už spomínanej Juliany Linkesch, manželky zlatníka Viliama Emlera. V rode Linkeschovcov sa narodilo jedenásť detí: Ida (1850), **Juliana Katarína (1852)**, Adelína (1854), Ludovít Engelbert (1855), Vilma Ludmila (1857), Július (1859), Kornélia Malvína (1861), Paulína Ernestína (1863), **Paula (1865)**, Ilona Gabriela (1866) a Mária Matilda (1869).

Zlatnícke meno zlatníka Viliama Emlera „žilo“ aj po jeho smrti prostredníctvom tzv. najstaršieho banskobystriického zlatníckeho závodu, ktorý fungoval pod názvom: *Vd. V. EMLERA nást. P. LINKESCH* so sídlom na tzv. Hornom námestí č. 3. Podnik po smrti Emlerovej manželky Juliany Linkesch (1902) viedla jej sestra Paula Linkesch. Jej aktivity sa viažu až na 20. storočie. Zomrela 4. mája 1951 v Banskej Bystrici, pochovaná je na miestnom evanjelickom cintoríne.

V zbierkach Stredoslovenského múzea sa zachovala zbierka štyroch brošní a náramok z dielne tejto zlatníčky. Pri tvorbe brošní boli použité strieborné mince. V rámci zlatníckych technológií použila zlatníčka techniky razenia – spôsob osadenia mince, do zrn v obrube a spôsob spájania pomocou nízko tavitelnej spájky.

Filip Glocko, Stredoslovenské múzeum

Pramene a literatúra

- BALÁŽ, Ján. *Domy starej BANSKEJ BYSTRICE III.*, DALI-BB s. r. o. 2019, ISBN 978-80-8141-220-2.
- GLOCKO, Filip. *Zlatnícky stôl, nákovy, polica a stojan na zlatnícke nákovy (Život a dielo zlatníka Vilmosa Emlera v zbierkach Stredoslovenského múzea)*. In Bystrický Permon, ročník XVI., číslo 3., september 2018, ISSN 25859420.
- GLOCKO, Filip. *SAMUEL LIBAY – život a dielo banskobystriického zlatníka*, Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5. Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, fond: Banská Bystrica, mesto so zriadeným magistrátom 1255 – 1922, Banskobystrické cechy 1443 – 1872, C 43/5
- Účtovná kniha z r. 1817 – 1875, inv. č. E – 116.

Brošňa zo striebornej mince z roku 1848.
Zdroj: Stredoslovenské múzeum.

Výskum povstaleckých obranných postavení, miest popráv a masových hrobov pri Kremničke

Frontové operácie druhej svetovej vojny zanechali na území Slovenska neprehliadnuteľné stopy. Ich špeciálnu kategóriu predstavujú objekty z čias Slovenského národného povstania, ktoré má pre naše moderné dejiny mimoriadny význam. Napriek tomu sa im doposiaľ nevenovala dostatočná pozornosť.

Súbor objektov s pamiatkovým potenciálom južne od bansko-bystrickej mestskej časti Kremnička v sebe kombinuje pripomienky dvoch významných udalostí z týchto čias. Už v priebehu septembra 1944 začalo povstalecké veliteľstvo budovať obranu južných prístupov k Banskej Bystrici. Sústredilo ich práve do priestoru medzi Kremničkou a Rakytovcami, kde hrónské údolie poskytovalo výhodné terénne podmienky. Hoci sa všetky plány nakoniec nezrealizovali, predsa len bola dokončená široká protitanková priekopa a niekoľko palebných postavení, z toho jedno betónové. Smutnou iróniou osudu však v posledných dňoch povstania tieto silné defenzívne pozície dobyli nemecké jednotky takmer bez boja...

Archeologický výskum v Kremničke, 2024. Foto: autor.

Po potlačení organizovaného odporu povstaleckej armády našli nemecké okupačné orgány týmto pôvodne vojenským objektom desivé sekundárne využitie. Od novembra 1944 do marca 1945 tu vykonali masové popravy vyše tisíce vojakov aj civilistov. Protitanková priekopa aj neďaleký drevozemný bunker sa tak stali masovými hrobmi obetí týchto exekúcií. Okrem nich vznikol jeden masový hrob aj severne od obce.

Po vojne bolo exhumovaných vyše 700 tiel, z ktorých väčšinu pochovali do nových masových hrobov, nad ktorými vznikol pamätník navrhnutý Dušanom Jurkovičom. Potom sa žiaľ lokalita neprávom dostala do tieňa iných pamätných miest. Len tak sa mohlo stať, že koncom 90. rokov 20. storočia bola v bezprostrednej blízkosti tejto lokality povolená výstavba rodinných domov. Keď začala v roku 2022 bezprostredne ohrozovať samotnú protitankovú priekopu, v ktorej sa doteraz nachádza asi 300 neexhumovaných tiel, zasiahol bansko-bystrický magistrát. V spolupráci s KPÚ Banská Bystrica a Katedrou archeológie FF UKF v Nitre vznikol projekt na výskum a ochranu týchto objektov. Významne prispela aj Krajská prokuratúra, v Banskej Bystrici, ktorá tu zakázala ďalšiu výstavbu.

Tak vznikli podmienky na dôkladný výskum vyššie zmienených vojnových udalostí. Jeho prvou fázou bolo podrobné skúmanie písomných a fotografických prameňov, viažúcich sa k výstavbe povstaleckej obrany a neskorších popráv. Z nich sme získali informácie o priebehu, miestach popráv ako aj o umiestnení masových hrobov.

Na základe analýzy týchto dokumentov sme vytypovali niekoľko vhodných polôh pre archeologický výskum. Zdôrazňu-

jem, že výskum takejto lokality sa u nás doposiaľ neuskutočnil. Dokonca ani v okolitých krajinách nie je skúmanie vojnových masových hrobov a už vonkoncom moderných popravisiek bežnou záležitosťou.

Prvú fázu terénneho výskumu predstavoval povrchový prieskum s využitím detektorov kovov v apríli 2024. Jeho účelom bolo identifikovať miesta strelby obetí v podobe zhlukov vystrelených nábojníc, prípadne projektilov strelných zbraní. To sa nám aj podarilo na niekoľkých miestach na južnom okraji protitankovej priekopy, čo je úplne v súlade so svedectvami o popravách. Značnú koncentráciu militárií sme však identifikovali aj v pozostatkoch betónového bunkra na západnom konci priekopy. Tie však skôr svedčia o bojovej činnosti v posledných dňoch SNP. Prieskum na lokalite Pod Stráňami severne od Kremničky bol však negatívny. Tu máme polohu popraviska a masového hrobu našťastie doloženú dobovými fotografiami.

Archeologický výskum v Kremničke, 2024. Foto: autor.

V júni 2024 sme pokračovali sondážou oboch zachovaných povstaleckých bunkrov. Okrem spomínaného betónového ide o výkop drevozemného bunkra na lokalite Vyšný potok, ktorý sa tiež neskôr stal masovým hrobom obetí nacistických represálií. Skúmanie protitankovej priekopy znemožnila voda, stekajúca po intenzívnych dažďoch.

Sondáže nám poskytli informácie o konštrukcii a rozmeroch bunkrov. Okrem nich sme našli značné množstvo nábojníc a dokonca aj funkčnej munície nemeckej, sovietskej a predvojnovnej československej proveniencie. Nálezy fragmentov delostreleckej munície v okolí betónového bunkra svedčia o krátkej ale intenzívnej bojovej činnosti v týchto miestach na konci októbra 1944.

V súčasnosti (august 2024) plánujeme tretiu, záverečnú etapu výskumu v podobe sondáže protitankovej priekopy, ktorá prebehne v najbližších mesiacoch.

Cieľom nášho snaženia je okrem získania nových poznatkov predovšetkým získanie presných a nevyvrátiteľných dôkazov o funkcii skúmaných objektov jednak počas SNP a jednak počas masových popráv na prelome rokov 1944 a 1945. Tieto dôkazy pomôžu pamiatkárom pri rozšírení ochrany týchto významných vojensko-historických pamiatok a pietnych miest. Veríme tiež, že prípad Kremničky bude do budúcnosti znamenať výrazný precedens pri presadzovaní pamiatkovej ochrany aj na iných lokalitách.

Pavol Šteiner
vedúci archeologického výskumu

Sedria počas II. svetovej vojny

Po vyhlásení Slovenského národného povstania neprichádzali Nemci na územie Slovenska len za účelom jeho potlačenia, ale aj z dôvodu jeho strategickej polohy. Ich cieľom bolo obsadiť celé územie, potlačiť akýkoľvek odpor a pripraviť územie na ďalšie frontové boje a to všetko so súhlasom slovenskej fašistickej vlády. Na to slúžili špeciálne jednotky SS. Potlačenie odporu mala na starosti Einsatzgruppe „H“ (Skupina nasadenia „H“), pozostávajúca zo zložiek – Sicherheitspolizei (Bezpečnostná polícia) a Sicherheitsdienst (Bezpečnostná služba). Sicherheitspolizei (SIPO) zastrešovala dve policajné zložky. Prvou bolo Gestapo (tajná štátna polícia) a druhou KRIPO (kriminálna polícia). Sicherheitsdienst (SD) bola tajnou službou Nacistickej strany, ktorej členovia zastupovali po etickej stránke ľudský odpad najhrubšieho zrna. Jadro Einsatzgruppe „H“ tvorili dve skupiny – Einsatzkommando 13 a Einsatzkommando 14. Vo svojich neludských zločinoch spolupracovali s pohotovostnými oddielmi Hlinkovej gardy (POHG), s miestnymi nacistami nemeckého pôvodu hlásiacimi sa k SS, Heimatschutz (polovojenská organizácia nemeckej menšiny na Slovensku) a s nemeckou domobranou Freiwillige Schutzstaffel (polovojenská organizácia nemeckej menšiny na Slovensku slúžiaca Tisovej vláde ako pomocná polícia).

Einsatzkommando 14 s veliteľom Hauptsturmführerom Georgom Heuserom malo na strednom Slovensku centrálu v Banskej Bystrici a základne v Banskej Bystrici, Zvolene, Banskej Štiavnici, Kremnici, Handlovej, Novej Bani a Krupine. Po obsadení Banskej Bystrice Nemcami, 27. októbra 1944, nemeckí okupanti pod velením obersturmführera Kurta Deffnera, začali okamžite zatýkať a vraždiť. V deň dobitia Banskej Bystrice dal Kurt Deffner vybrať z väznic v tom čase väznených 27 kriminálnych väzňov a k nim pridal trojčlennú židovskú rodinu s dvanásť ročnou dcérou. Všetkých rozkázal v Mičinskej doline zastrelieť. O 10 dní na to, 8.11. 1944 nariadil ich oficiálnu exhumáciu a rozšíril po meste lživú informáciu, že našiel masový hrob obetí partizánov (!). V uliciach, vyludnených útekom do hôr, sa začalo zatýkať. Zaisťovali po desiatkach. Brali koho mohli. Civilov obvinených z podpory povstalcov, rasovo prenasledovaných občanov židovského a rómskeho pôvodu, osoby, ktoré nesúhlasili s Tisovým režimom, zajatých povstaleckých vojakov, partizánov, aj tých ranených, ktorých ľudia so srdcom na správnom mieste a veľkou dávkou odvahy ukrývali kde sa dalo. Všetkých zaistených zhromažďovali v budove bystrickej sedrie (dnes budova Krajského súdu), a viedli si o nich podrobné údaje v tzv. Knihe zaistencov. Bol to na dve dlane hrubý zošit v čiernej väzbe, formátu A4, do ktorého bol zapísaný takmer každý väzeň (desiatky ich z nedostatku času zaevidovaných neboli – šli rovno na smrť). Dátumy „prepustenia“ boli fingované pri takmer úplne všetkých zaistencoch, pretože znamenali „popravu“. Keď Nemci utekali neskôr pred Červenou armádou, v zhone a zmätku, knihu v sedrii zabudli. Počas ostreľovania mesta Sovietmi, sa vrátili a v rýchlosti prehládali väznicu, dúfajúc, že knihu nájdu a odnesú. Avšak kniha tam už nebola. Dnes sa nachádza v archíve múzea SNP Banská Bystrica. Sedria pozostávala z dvoch častí. Mužskej dvojposchodovej, v ktorej väznili civilov, dôstojníkov, žandárov, príslušníkov paradesantnej brigády, vojakov, partizánov a ženskej, kde boli okrem žien väznení aj občania židovského a rómskeho pôvodu. Tam boli podmienky najhoršie. V celách bolo umiestnených až sto väznených, takže museli stáť, veľa väzňov bolo ranených a chorých. Keď nových väzňov nebolo kam umiestniť, Einsatzkommando 14 spolu s POHG, SIPO a SD, prevážala väzňov čiernymi autobusmi do Kremničky, kde ich nemilosrdne popravovali. Za miesto popráv boli paradoxne určené bývalé povstalecké protitankové zákopy, pôvodne vykopané na obranu mesta. Prvá poprava bola vykonaná 5. novembra 1944. Odsúdencom boli odňaté cenné veci a potom boli postavení k priekope a zastrelení. Podľa svedectiev obyvateľov z Rakytoviec, strieľanie trvalo v každý deň popráv niekoľko hodín vkuse. Po masovom vraždení, ktoré bývalo sprevádzané nevýslovnými krutosťami, znásilňovaním, krikom, plačom detí a zúfalými pokusmi o útek, končili popravení v protitankových priekopách, zasypaní hlinou. Ich osobné veci vo väčšine prípadov spálili katani v neďalekých pahrebách. Celkovo bolo v Kremničke nemilosrdne zavraždených asi 747 ľudí. Exhumácia z mája 1945 bola pre všetkých prítomných otrasným zážitkom. Mnohé obete sa nedalo kvôli rozkladu identifikovať. Z ich celkového počtu sa okrem mužov našlo aj 211 tiel žien (mnohé tehotné) a 58 detí (najmladšiemu bolo 6 týždňov). Mnohé z obetí sa dodnes nenašli, nepoznáme ani definitívny počet miest popráv. Odborníci tipujú ďalších vyše 300 popravených, ktorí sa stále nachádzajú na inkriminovaných miestach.

Banskobystrická sedria

Hoci snaha nacistov o utajenie zločinu v Kremničke a Nemeckej bola neúspešná, potrestanie mnohých vinníkov sa neuskutočnilo, pre nedostatok dôkazov, či kvôli nemožnosti identifikovania páchateľov. Tak bolo stíhanie mnohých členov POHG prerušené. Niektorí členovia POHG odsúdení boli, väčšina z nich však boli udelené len nevelké tresty odňatia slobody. Dlhoo sa verilo, že pri nacistických masakroch na Slovensku vraždili výlučne Nemci. Až nové skutočnosti viedli v roku 1958 v Banskej Bystrici k začatiu veľkého procesu, prebiehajúceho v Národnom dome. Dopomohli k nemu nájsť materiály ukryté v priestoroch Kina pod Urpínom (Partizán), poslúžiacie ako dôkazový materiál. Na konci procesu bolo v apríli 1958 v súvislosti s Kremničkou obvinených 11 členov 5. polnej rotý POHG a odsúdených na vysoké tresty odňatia slobody. Zástupcu veliteľa J. Nemsilu, Ľudovíta Laca odsúdili na trest smrti, ktorý bol aj vykonaný. Mnohí iní, medzi nimi aj hlavný slovenský spoluorganizátor zločinu Vojtech Košovský a Ján Durčanský, ušli do zahraničia. J. Nemsila ušiel v roku 1950 do Kanady a napriek tomu, že sa Nemsilove vojnové zločiny preukázali, nebol kanadskými úradmi nikdy vydaný a podľa vtedajších kanadských zákonov mu trest nehrozil. Zomrel v Kanade v roku 1997. Mnohí gardisti boli po vojne paradoxne ocenení vyznamenaniami za protifašistický odboj!

Anna Senčeková

Pramene a zdroje

VLADIMÍR OLEJ: Slovenské národné povstanie (6. diel) – fašistické represálie na Slovensku. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/blog/1366287/slovenske-narodne-povstanie-6-diel-fasisticke-represalie-na-slovensku/> [Cit. dňa: 14. septembra 2024 o 11:20].

ANNA HAVLIČKOVÁ: Vančov mlyn – zabudnutý, ale veľavravný objekt. In: Bystrický Permon., ročník XVII., č. 3, 2019, s. 10 – 11. ISSN 2585-9420.

Vybrané antifašistické aktivity členov Cirkevného zboru ECAV Banská Bystrica v období existencie Slovenského štátu

Pokračovanie zo strany 1

zaznamenávame krsty 4 jedincov, v roku 1942 ich už bolo 239, a to v mesiacoch marec až november. Výrazné zvýšenie bolo podmienené viacerými faktormi. Išlo predovšetkým o iniciáciu židovských transportov slovenskou vládou 25. marca 1942, ktoré boli ukončené 20. októbra 1942. Ich legislatívne ukotvenie taktiež dovoľovalo žiadosti o výnimku, a to aj pre židovských konvertitov. Dalším faktorom bolo aj vydanie „Nariadenia o právnom postavení Židov“ (židovský kódex) dňa 9. septembra 1941, z ktorého mohol prezident udeliť výnimku, pričom preferované boli žiadosti židovských konvertitov. V roku 1943 bolo pokrstených 6 Židov a v roku 1944 9 osôb. Krstil zborový farár a senior Zvolenského seniorátu Ján Bakoss (105 krstov židovských konvertitov), zborový farár Juraj Holčík (99 krstov) a kaplán Július Madarás (60 krstov) a Samuel Velebný (3 krsty). Funkciu krstných rodičov zastávala manželka Jána Bakossa Elena Bakossová, ako aj kostolník Ľudovít Scheer, predseda miestneho odboru Slovenskej evanjelickej jednoty prof. Pavel Styk, sudca Jaromír Bázlik, literárny vedec Ján Bruot, Ján a Irena Országhovci a ďalší. Pokrstení židia žili väčšinou v Bankej Bystrici, ale nájdeme tu aj jedincov z Podbrezovej či Kremnice, kde bol farárom brat Juraja Holčíka Ján. V Knihe prístupov a výstupov z cirkevného zboru sú uvedené aj údaje dokumentujúce profesiu rodičov konvertitov. Išlo najmä o potomkov obchodníkov, poľnohospodárov, gazdov, remeselníkov a úradníkov. U samotných krstených bola profesia uvedená zriedka.

Situácia sa stávala čoraz viac neudržateľnou, pričom tento trend eskaloval po potlačení Slovenského národného povstania spojenom s obsadením Banskej Bystrice nemeckými jednotkami (27. október 1944), kedy boli okupačnými nemeckými silami sprísnené protizidovské represálie a obnovené deportácie, pričom bola zrušená platnosť všetkých výnimiek. Židia boli ukryvaní aj na banskobystrickej fare, a to aj po porážke Povstania. Taktiež bol Židom poskytovaný úkryt v neďalekých vidieckych obciach a v prípade potreby aj financie zo zborového fondu „Skrýta bieda“. Presbyter a obchodník Ján Vančo tiež poskytol pomoc Židom ukrytím v priestoroch mlyna na Lazovej ulici. Nesmieme však opomenúť ani aktivity člena cirkevného zboru Daniela Petelena, ktorý ako lekár banskobystrickej nemocnice (toho času už nemeckej zajateckej) skrýval medzi hospitalizovanými pacientmi Židov. Za túto činnosť bol neskôr odmenený ocenením štátu Izrael Spravodlivý medzi národmi in memoriam. Rovnaké ocenenie in memoriam získal aj zborový farár Juraj Holčík.

Dalšou výraznou sférou antifašistických aktivít členov cirkevného zboru sa stala angažovanosť v štruktúrach rozličných antifašistických odbojových skupín. Majorita členov zboru, ktorí sa takto angažovali, boli súčasťou tých antifašistických zoskupení, ktoré radíme k občianskemu prúdu antifašistického odboja. Viacerí členovia zboru (Bakoss, Petelen, Vančo, Mikleš) boli aktívni v miestnej antifašistickej skupine „Balko-Borský-Banská Bystrica“, ktorá sa venovala spravodajstvu pre exilovú československú vládu, ukryvaniu a prevádzaniu prenasledovaných cez hranice. Petelen spolu s bývalým riaditeľom Stredoslovenskej banky a dozorcem banskobystrického zboru Viliamom Paulínyom pôsobil v odbojovej skupine Vavra Srobára, ktorá patrila ku kľúčovým pri kreoovaní ilegálnej Slovenskej národnej rady a prípravách Slovenského národného povstania. Jej členom bol aj evanjelický farár v Hronsku Pavol Hronec. Na hronseckej fare sa konali aj tajné stretnutia skupiny. V roku 1943 sa tu Vavro Srobár za prítomnosti Viliama Paulínyho i Daniela Petelena a iných spolupracovníkov stretol s podplukovníkom Urbanom a generálom Ferjenčíkom, ktorí sa podieľali na vojenských prípravách SNP.

Členovia zboru sa angažovali aj v prípravách Slovenského národného povstania a po jeho vypuknutí aj v politických a správnych štruktúrach na povstaleckom území. Už v júni 1944 sa bystrické antifašistické skupiny počas schôdze na Panskom dieli zhodli na ideji kreoovania miestneho Revolučného národného výboru (RNV), ktorý mal po vypuknutí ozbrojeného povstania pre-

ziať správu v danom regióne. Samotný orgán sa etabloval počiatkom augusta 1944, keď boli určení jeho členovia, medzi ktorými nechýbali ani členovia banskobystrického cirkevného zboru, ako

Kopanie protitankových zákopov pri Kremnici, ktoré boli neskôr nacistami použité ako masové hroby pri popravách, 1944. Zdroj: Internet.

môžeme dedukovať z viacerých zachovaných zoznamov členov RNV a poverovacích správ. Samotný minister vnútra vtedajšieho Slovenského štátu Alexander Mach sa napríklad krátko po vypuknutí povstania, a to 3. septembra 1944, v rozhlasovom prejave, ktorého cieľom bola dehonestácia povstalcov, vyjadril nasledovne: *Z udalostí na Slovensku dnes už nad každú pochybnosť je jasné, že terazší puč a všetky spojené krvavé výtržnosti organizujú luteráni československého razenia. Tak napríklad z 30 členov česko – slovenského revolučného výboru v Banskej Bystrici je 28 luteránov a 2 katolíci českého pôvodu...* Miestny revolučný národný výbor inicioval svoju činnosť už deň po vypuknutí SNP, teda 30. augusta 1944.

Na základe verifikácie dostupných prameňov, a to zoznamov členov banskobystrického RNV sa archívalami z archívu bankobystrického evanjelického cirkevného zboru a osobného archívu prof. Martuliaka a prof. Mikleša a dokumentov zo Zbierky spomienok Múzea SNP bolo možné spoľahlivo identifikovať sedem osôb, ktoré boli členmi banskobystrického RNV a súčasne aj členmi cirkevného zboru. Patril k nim predseda RNV architekt

Odкрývanie masového hrobu v Kremničke a identifikácia obeť, 1945

Gustáv Zeman, ktorý zastával v cirkevnom zbore funkciu predsedu zábavného výboru Evanjelickému spolku a patrilo k občianskemu bloku, ku ktorému prináležal v RNV aj senior Bakoss, sudca a zástupca zborového dozorca Fedor Ormís, úradník a presbyter Ján Kedro, lekár Petelen. V rámci sociálno-demokratického bloku je možné za člena cirkevného zboru považovať Jaroslava Sovu, I. tajomníka RNV. Aj v rámci komunistického odbojového krídla nachádzame člena banskobystrického zboru, a to prof. P. Styka. Vyššie uvedený zoznam s veľkou pravdepodobnosťou nemožno považovať za kompletný. Je potrebné samozrejme zohľadniť aj fakt, že citovaný výrok A. Macha mohol mať agitačný charakter so zámerom diskreditácie. Prekážkou komplexných záverov je aj skutočnosť, že nemáme k dispozícii kompletné zoznamy členov cirkevného zboru v danom období, len zoznamy donorov či zmienky o význačných členoch vo výročných správach.

Členov banskobystrického evanjelického cirkevného zboru však môžeme nájsť aj medzi členmi ilegálnej Slovenskej národnej rady. Ide o V. Paulínyho, ktorý bol vo funkcii povereníka pre financie a D. Petelena, ktorý krátky čas pôsobil ako poverenik pre zdravotníctvo. Ďalší významný aspekt angažovanosti cirkevného zboru, resp. zborových farárov v SNP je spojený s inštitúciou povstaleckého rozhlasu s názvom Slobodný slovenský vysielateľ. Už na začiatku augusta 1944 sa podarilo významnému reprezentantovi odboja na východnom Slovensku, biskupskému tajomníkovi východného distriktu Pavlovi Neckárovi zabezpečiť presun techniky prešovského rozhlasového štúdia do priestorov Evanjelického spolku na Hornej ulici v Banskej Bystrici, a to práve vďaka aktívnej kooperácii oboch bystrických evanjelických zborových farárov. Uplne prestahované bolo štúdio počas posledných augustových dní a neskôr sa stalo dôležitým médiom a masovokomunikačným prostriedkom na povstaleckom území. Činnosť Slobodného slovenského vysielateľa bola iniciovaná 30. augusta 1944 odpojením od vysielania štátneho rozhlasu. Na vlnách jeho éteru sa okrem iných ozval 31. augusta už spomínaný zborový dozorca Paulíny. Provizórne štúdio bolo situované v kúte javiska Evanjelického spolku a izolované závesmi. Vedľajšia malá miestnosť pri javisku bola technickou miestnosťou a rozľahlá sála spolku zas slúžila ako kancelárske priestory rozhlasových redaktorov. Po 15. septembri 1944 bolo štúdio premiestnené do vhodnejších priestorov neďalekej rímskokatolíckej ľudovej školy.

Potlačenie SNP a obsadenie Banskej Bystrice na sklonku októbra 1944 spustilo masu zostrených répresálií, perzekúcií a správ, ktorým neunikli ani mnohí členovia bystrického cirkevného zboru. V nasledujúcich riadkoch budem dokumentovať osudy dvoch z nich. Viliam Paulíny ustúpil spolu s povstaleckými jednotkami do hôr, avšak v novembri sa z dôvodu zlého zdravotného stavu vrátil do Banskej Bystrice. Jeho rodine sa podarilo ujsť na vidiek. V Banskej Bystrici bol 11. novembra 1944 zaistený gestapom a do 24. novembra väznený v Krajskej väznici v Banskej Bystrici. Po 24. novembri bol deportovaný do Bratislavy a odtiaľ 26. novembra 1944 do Berlína. Tu strácame jeho stopu. Zrejme zahynul v koncentračnom tábore.

Tragický osud postihol aj Jána Bakossa, ktorý po obsadení Banskej Bystrice opustil mesto. Trasu jeho úteku je možné rekonštruovať na základe zachovanej korešpondencie s jeho rodinou.

Podľa nej sa Bakoss so švagrom presunul cez Magurku, kde istý čas zotrvali, do Nemeckej Lupče, kde boli ukrytí na fare od 30. októbra do 13. novembra 1944. Vo všetkých dostupných listoch je prítomný strach z odhalenia. Farárovi Michalovi Bázlikovi sa pre nich podarilo vybaviť priepustku do Martina, kde sa zdržiavali od 15. novembra 1944 do 5. januára 1945, keď bol Bakoss zaistený. Svedectvo o väznenom Jánovi Bakossovi sa dozvedáme od Júliusa Madarása, ktorý sa v danom období v Martine zdržiaval a neskôr „z milosti strážneho vojaka“ sa s ním rozprával „cez poodchýlené dvere väzenskej brány“. Bakoss bol gestapom popravený 31. januára 1945 v Martine, lokalite Stráne. Viacerí členovia zboru boli väznení v Krajskej väznici v Banskej Bystrici, ako Alexander Slivka, učiteľ evanjelickej ľudovej školy, ktorý sa pridal priamo k povstaleckým jednotkám alebo prof. Pavel Styk či presbyteri Ján Vančo a Ján Kulíšek. Ján Vančo bol neskôr so svojou rodinou popravený gestapom v Kremničke.

Záverom možno konštatovať, že členovia banskobystrického evanjelického cirkevného zboru, osobitne duchovní, sa počas celého obdobia existencie Slovenského štátu výraznou mierou angažovali v rôznych sférach antifašistického odboja na regionálnej i celoštátnej úrovni. Najsigniifikantnejšou zložkou týchto aktivít bola pomoc perzekuovaným Židom a ich krsty. Mnohí členovia zboru sa však angažovali aj v odbojových skupinách alebo sa aktívne zúčastnili v SNP. Cirkevný zbor je možné považovať za výrazný v rámci antifašistického odboja na strednom Slovensku, a to predovšetkým angažovanosti jeho členov v najvyšších povstaleckých a odbojových štruktúrach. Mnohí členovia cirkevného zboru boli z dôvodu ich antifašistických aktivít perzekuovaní či popravení. Preto je potrebné osudy aj týchto evanjelikov a. v. starostlivo dokumentovať.

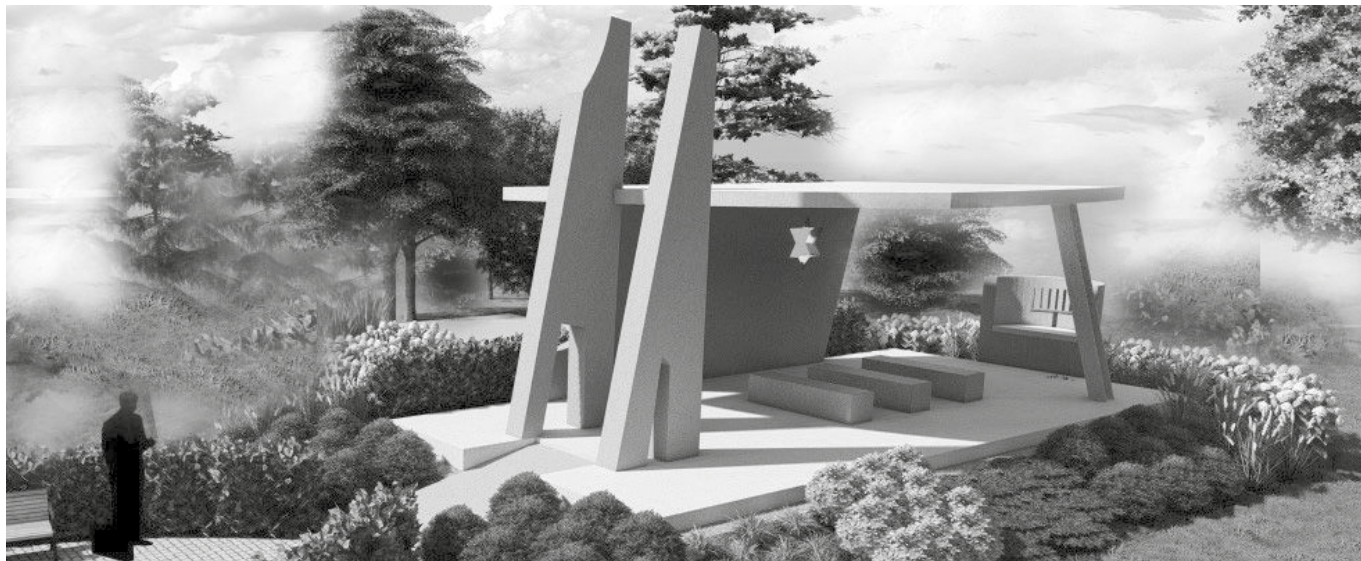
Eva Gracová – Eva Furdíková

Zoznam použitej literatúry a prameňov

- Baranová, D. Evanjelická a.v. cirkev v antifašistickom odboji na Slovensku. In SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy. Banská Bystrica: Adade, 1999, s. 150-151, ISBN 80-88976-05-7.
- Baranová, D. Odbojová činnosť Dr. Vavra Šrobára v rokoch 1939 – 1944. In Dr. Vavra Šrobár – politik, publicista a národoosvetový pracovník. Bratislava: VEDA 2012, s.539. ISBN 978-80-224-1210-0.
- Baranová, D.: Postoj evanjelickej cirkvi augsburského vyznania k riešeniu židovskej otázky v rokoch 1938 – 1945. In Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu – Úrad vlády SR, 2008, s.20 - 21. ISBN 978-80-969857-2-2.
- Fremal, K. Banská Bystrica v odboji, prípravách a dňoch SNP. In Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 2. Banská Bystrica : ŠVK, 2006, s.158-159. ISBN 80-85169-80-0.
- Furdíková, E. Záchrana židovského obyvateľstva počas II. sv. vojny prestúpením do kresťanskej cirkvi. (nepublikované)
- Furdíková, E. Zoznam pokrstených Židov v evanjelickej a. v. cirkvi v B. Bystrici. (nepublikované)
- Halaj, D. Viliam Paulíny – slovenský bankár a povstalec (1877 – 1945). In Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Banská Bystrica: Adade, 1999, s. 82 – 83. ISBN 80-8896-04-9.
- Havlíčková, A. Vančov mlyn: zabudnutý, ale veľavravný objekt. In Bystrický permon, r. 2019, roč. XVII, č. 3, s. 10 – 11.
- Holčík, J. Spomínáme – pamätnica venovaná Jánovi Bakossovi. Banská Bystrica: CZ ECAV BB,1947, s. 65 – 67.
- Odrobniňáková, J.: Hlási sa slobodný slovenský vysielateľ Banská Bystrica. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2019, s. 20, 26, 32. ISBN 978-80-89514-65-6.
- Osuský, S. Š Služby národu II. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1947, s. 325.
- Plintovič, V. Spravodlivý medzi národmi. In Bystrický permon, r. 2004, roč.2, č. 3, s.11.
- Archív Cirkevného zboru ECAV na Slovensku Banská Bystrica, spomienka Júliusa Madarása, nekatalogizované, s.2.
- Archív Múzea SNP, f. I, šk. 1, sg. A19461
- Archív Múzea SNP, Banská Bystrica, f. VI, sg. A5436, šk. 3, pr. č. 17/76.
- Archív Múzea SNP, Banská Bystrica, f. XII, príř. č. S 4/80.
- Súkromný archív prof. Martuliaka a prof. Jána Mikleša, Záznamy Jána Mikleša, zv. X, s.106, 135, 180, 230.

V Banskej Bystrici žiadne stopy po Židoch nie sú...,

Vizualizácia návrhu Pamätníka holokaustu a rasového násillia v Banskej Bystrici

...vlastne sú – dva židovské cintoríny a masové hroby.

Veľmi ma mrzí, keď takúto odpoveď dostávajú návštevníci nášho mesta od Banskobystričanov, hoci v podstate majú prav-

Banskobystrická synagóga v časoch Rakúsko-Uhorskej monarchie

du. V meste, v ktorom ešte v roku 1940 tvoril počet obyvateľov židovského pôvodu v počte osôb 1327 až 10,2% celkového počtu obyvateľov, nie sú po nich žiadne stopy.

Len pár jednotlivcov pripomínajú Stolpersteine, vďaka európskemu projektu nemeckého umelca Guntera Demniga z Kolína nad Rýnom a občianskeho združenia Antikomplex.sk. Sú to dlažbové kocky s mosadzným povrchom (10x10 cm) s menom, dátumom narodenia a osudom obete holokaustu a nacistického režimu, umiestnené pred posledným jej bydliskom.

V hierarchii spoločenskej pyramídy patrili Židia v Banskej Bystrici k lepšiemu strednému stavu. Bývali na hlavnom námestí a prilahých uliciach. Obchod bol doménou židovskej pospolitosti, nemalý počet z nich pracoval v bankovníctve, hotelierstve a v živnostenskom podnikaní. Židovskí majitelia vlastnili asi 100 obchodov a 30 remeselných dielní. V meste pôsobil 8 židovských lekárov, 7 advokátov, niekoľko inžinierov, lekárníkov, stredoškolských profesorov a viacero štátnych a súkromných úradníkov.

Aktívne boli rôzne spolky, organizácie, kasíno. Veľmi populárny športový klub Makabi Hacair zorganizoval v roku 1936 II. Svetové hry Makabi s aktívnou účasťou 220 židovských športovcov zo 16 krajín sveta. Pre lyžiarske disciplíny bola postavená Makabi chata, neskoršie turistom známa ako Chata nad Králikami. V čase Makabiády do Banskej Bystrice prišlo vyše 5 000 športovcov a hostí.

Holokaust neobišiel ani Banskú Bystricu. Po II. svetovej vojne sa len málopočetná skupina banskobystrických Židov vrátila do rodného mesta. Na krátku dobu sa ešte podarilo obnoviť fungovanie Židovskej náboženskej obce v Banskej Bystrici (ŽNO) s rabinom Dr. Aronom Schönfeldom, ale po jeho úmrtí v roku 1950 židovská obec zaniká. Synagóga poškodená v II. svetovej vojne chátrala, neskoršie slúžila mestu ako sklad nábytku a stavebných hmôt. Nakoniec bolo jednoduchšie stavbu zbúrať ako opraviť a v roku 1980 bola budova synagógy demolovaná a asanovaná. Posledná viditeľná stopa na neďavno prosperujúcu komunitu tak definitívne zmizla z očí a mysle obyvateľov mesta. Zachovala sa jedine budova bývalého rabinátu. V roku 1989 sa síce v Banskej Bystrici ŽNO obnovila, ale zatiaľ bez náboženského vedenia komunity.

V snahe aspoň nejakú stopu po banskobystrickej židovskej komunite dnešnej a budúcim generáciám zviditeľniť, mal som snahu vyznačiť základy pôvodnej synagógy. Vzhľadom na súčasný chodník, do ktorého zasahovali základy synagógy a blízkosť rušnej križovatky to nebolo reálne. V rozprave s uznávanou historičkou architektúry, PhDr. Klárou Kubičkovou, Ph.D., sa zrodila myšlienka nezviditeľňovať len základy synagógy, ale na jej mieste vybudovať pamätník celej židovskej komunite. Doteraz takýto pamätník sa v meste pod Úrpínom nenachádza.

Banskobystrická synagóga po skončení II. svetovej vojny

Výzvu na návrh Pamätníka holokaustu a rasového násillia prijali Ing. arch. Jozef Frtús a Ing. arch. Rudolf Bizoň. Nasledovalo mnoho konzultačných hodín a stretnutí priamo s pani Klárou Kubičkovou a neskoršie aj s Ing. arch. Igorom Faškom, ktorý sa ku projektu pripojil v neskoršej fáze riešenia. Po vypracovaní spoločnej predstavy o rozsahu a poslaní pamätníka, predložili na záver autori ešte svoje individuálne dopracované návrhy. Z nich vybralo vedenie ZNO aj na základe odporúčenia PhDr. K. Kubičkovej, Ph.D., na realizáciu návrh Ing. arch. Igora Faška.

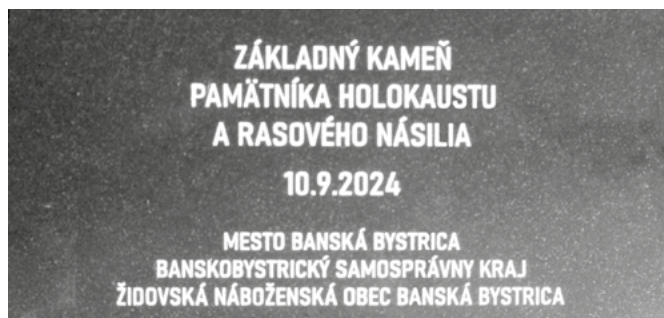
Počas vybavovania stavebného povolenia sa riešila aj investorská spolupráca s Mestom Banská Bystrica a Banskobystrickým samosprávnym krajom (BBSK), keďže v meste s tak bohatou odbojovou tradíciou takýto pamätník výrazne chýba a jeho zriadenie by sa malo udiat v celospoločenskom záujme. Pri jednaní s predsedom BBSK, ako aj s primátorom a poslancami mesta, bola vyjadrená jednoznačná podpora a opodstatnenie tohoto projektu s trojčlenným investorským príspevkom: Mesto Banská Bystrica, BBSK a ZNO.

Banskobystrická synagóga v čase, keď už slúžila len ako sklad stavebného materiálu

Zatiaľ čo BBSK už v tohtoročnom rozpočte má pripravenú čiastkovú finančnú sumu, vedenie mesta v roku 80. výročia SNP nenašlo ešte finančnú čiastku vo svojom rozpočte na prístupový vklad na realizáciu tohto jednoznačne chýbajúceho a v dnešnej dobe opäť veľmi aktuálneho pamätníka, pripomínajúceho hrôzy ľudskej zloby, agresivity, násillia, neznášanlivosti a xenofóbie. Verím, že položením základného kameňa Pamätníka holokaustu a rasového násillia dňa 10. 9. 2024 prítomní účastníci prisľúbili spoločné dielo čím skôr dokončiť.

Základný kameň poklepali: predseda BBSK Ondrej Lunter, viceprimátor Banskej Bystrice Martin Majling, predseda ZNO Banská Bystrica Jaromír Wolt a iniciátor výstavby pamätníka, člen výboru ZNO Banská Bystrica Ivan Belan.

Základný kameň nového pamätníka, 2024

Slávnostného aktu odhalenia základného kameňa sa zúčastnili viacerí vzácní hostia, medzi nimi zástupcovia Múzea SNP v Banskej Bystrici na čele s riaditeľom Marianom Uhrinom, vedúci Múzea holokaustu v Seredi Martin Korčok, riaditeľka združenia Post Bellum Sandra Polovková, historik Ivan Kamenec z Historického ústavu SAV, ako aj autor projektu Igor Faško.

K realizácii pamätníka uvítame aj príspevky spoločenských organizácií a jednotlivcov na samostatne a transparentne vedenom účte zriadenom vo VÚB Banská Bystrica. BIC: SUBASKBX. Názov účtu: Pamätník holokaustu.

IBAN SK98 0200 0000 0046 6299 2756.

Vybudovaním Pamätníka holokaustu a rasového násillia v Banskej Bystrici sa konečne zviditeľní dôležitá stopa po významnej židovskej komunite, ktorá nepochybne v minulosti výrazne pomohla budovať dnešnú slávu nášho mesta.

MUDr. Ivan Belan
ZNO Banská Bystrica

Poklepanie základného kameňa nového Pamätníka holokaustu v Banskej Bystrici, 2024. Zľava: Martin Majling, Jaromír Wolt, Ivan Belan, Ondrej Lunter.

FAKULTA PRÍRODNÝCH
VIED UNIVERZITY
MATEJA BELA

Zaujímavosti Banskej Bystrice a okolia očami študentov

Katedry geografie a geológie Fakulty prírodných vied
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Rekonštrukcia „Sovieho hradu“ v Banskej Bystrici s využitím 3D modelovania

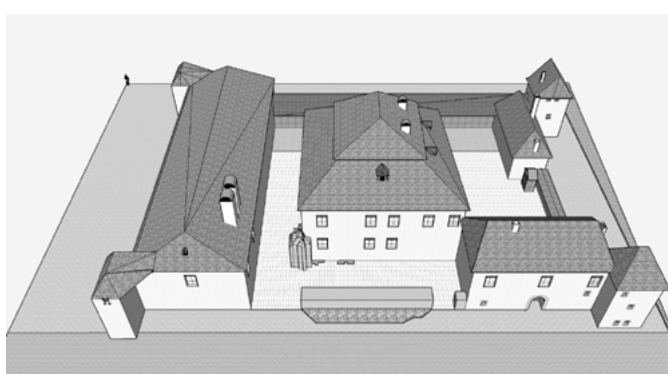
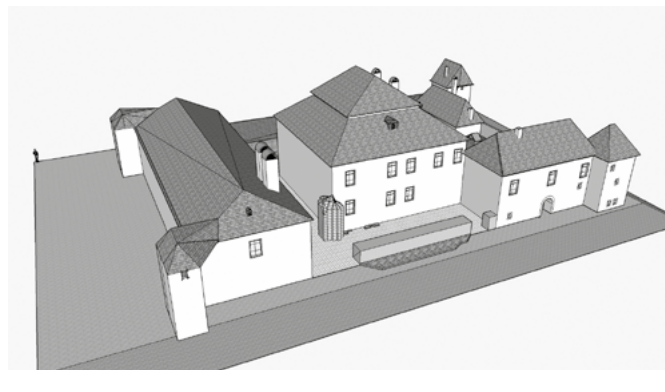
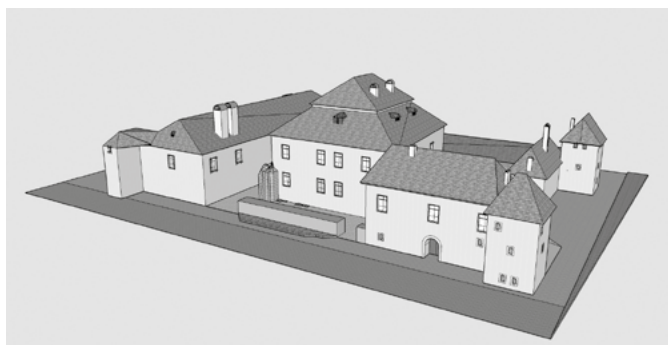
Dnes už pre mnohých zabudnutá pamiatka, ktorá stála približne v miestach veľkého parkoviska pred súčasným TESCO-m v Radvani. Hoci sa už Soví hrad z mnohých pamätí vytratil, nebolo to tak dávno čo ešte existoval. Jeho púť sa skončila až po druhej svetovej vojne. Dnes už na jeho pôvodnom mieste nenájdete žiadne stopy, ale zachovalo sa aspoň niekoľko dobových fotografií a ďalších informácií, ktoré umožnili študentom z UMB jeho 3D počítačovú rekonštrukciu.

Soví hrad, pohľad od Hrona. Zdroj: Internet.

Soví hrad, letecký pohľad. Zdroj: Internet.

3D model Sovieho hradu

3D model Sovieho hradu

Peter Perečko, UMB, FPV, KGaG

Tomáš Červeň

Narodil sa dňa 14. 1. 1793 v Chyžnom na Orave – zomrel dňa 27. 4. 1876 v Banskej Bystrici. Bol cirkevným hodnostárom, národnokultúrnym pracovníkom a mecénom Slovákov v Uhorsku.

Banská Bystrica vo svojich dejinách pozná troch banskystričanov, ktorí svojou charitatívnou činnosťou prevýšili ostatných. Na konci stredoveku to boli laici Michal Königsberger, Veit Mühlstein, na prelome 19. a 20. storočia Teofil Stadler a štvrtým sa stal katolícky duchovný Tomáš Červeň v 19. storočí. O prvých troch sme už písali mnoho krát v našom časopise a teraz prišiel rad aj na blízkeho spolupracovníka diecézneho banskobystrického biskupa Štefana Moyzeša Tomáša Červeňa.

Vyrástol v slovenskej uvedomelej rodine v obci Chyžné, ktorá v tom čase bolo súčasťou horného Uhorska. Ľudovú školu vychodil v Chyžnom, Trstenej, gymnázium v Bratislave a Vespréme., filozofiu v Győri. V roku 1812 ho prijali za klerika v B. Bystrici. Štúdium katolíckej teológie absolvoval v Pešti a na Pázmaneu vo Viedni v rokoch 1812 – 1816. Vysvätený bol za kňaza v roku 1816. V rokoch 1816/1817 kanonik katedrálneho chrámu v BB. V rokoch 1817 – 1821 vychovávateľ v šľachtickej rodine Kvassay v Brodzanoch pri Partizánskom. Od roku 1821 do roku 1833 pôsobil v B. Bystrici a zastával funkcie: biskupský tajomník, notár pre diecézneho biskupa pre Antona Makaya 1819 – 1823 a po ňom v rokoch 1823 – 1843 pracoval pre biskupa Jozefa Belanského pri ktorom sa stal konzorciálnym radcom kanonikom katedrálneho chrámu a riaditeľom biskupského úradu. Medzitým na biskupský post nastúpil Jozef Rudňanský 1844 – 1850 a Tomáš Červeň sa stal čestným opátom, generálnym biskupským vikárom a arcidiaconom. Po abdikácii Jozefa Rudňanského v roku 1850 prichádza do funkcie diecézneho biskupa milovaný Štefan Moyzes 1850 – 1869, ktorý si za svojho priateľa vybral T. Červeňa a za ktorého T. Červeň stúpa ďalej po schodoch cirkevnej hierarchie: stal sa riaditeľom ústavu pre nevládných a vyslúžilých kňazov, kanonikom kustódom, prosynodálnym examinatorom a radným manželského súdu. Od roku 1861 rektorom bohosloveckého ústavu a Spolu prednostom prosynodálnych skúšok. Pyramídu cirkevných hodností dosiahol 8. apríla 1865, keď ho pápež Pius IX. vymenoval za veľprepošta Banskobystrickej kapituly a do funkcie uvedený Štefanom Moyzesom 11. mája 1865. Býval v Kapitulskej ulici č. 12.

Cirkevné kruhy predpokladali, že sa stane nástupcom Štefana Moyzeša čo sa nestalo, pretože bol novým biskupom navrhnutý Zigmund Szupan 1870, ktorý stačil na funkciu biskupa abdikovať skôr ako oficiálne prevzal úrad biskupa. T. Červeň riadil biskupstvo až do menovania Arnolda Ipolyho-Stummera v roku 1872. Aj pri novom biskupovi pomáhal pri nástupe do funkcie, ale jeho postavenie už nebolo také silné, nakoľko Ipoly bol silný maďarizátor.

Zo Štefana Červeňa sa v priebehu života stal významným mecén chudobných žiakov zo slovenských rodín. Pre učiteľské vdovy a nevládných učiteľov banskobystrického biskupstva založil penzijný ústav, kde im poskytovali nevyhnutnú starostlivosť. Na druhej strane finančne podporoval aktivity slovenského národného hnutia. Už v roku 1835 sa stáva členom budínskeho Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej, ktorého cieľom bolo pestovať materinský jazyk a zblížovať bernolákovcov a kollárovcov. Túto úlohu plnil almanach Zora, do ktorého prispievali predstavitelia obidvoch konfesijných skupín. Červeň almanach podporoval finančne a jeho tajomník Martin Hamuljak bol Tomášovým osobným priateľom. T. Červeň v Pešti tiež finančne podporil založenie Slovenského literárneho spolku: Slovenský odsek cirkevného literárneho spolku.

T. Červeň bol aj pri založení slovenského spolku Tatrín (1844 – 1848), ktorého úlohou bolo aj zveľadovať kultúrny život Slovákov a vzdelanosť na Slovensku, najmä vydávaním a distribúciou kníh v slovenskom jazyku. Stal sa nielen jedným z prvých členov spolku, ale bol aj jeho finančným podporovateľom, pričom usmernil činnosť spolku aj na zber slovenských hmotných pamiatok. Keď vo februári 1849 prišiel Ľudovít Štúr do B. Bystrice so svojimi dobrovoľníkmi, T. Červeň mu pomáhal pri náboře nových ľudí. Popritom sledoval udalosti v B. Bystrici a aktívne sa podieľal na politickom živote tým, že sledoval formovanie novej župnej správy a mestského magistrátu.

Dokonca sa stal členom mestskej rady, napriek tomu že jeho nadriadený diecézny biskup Jozef Rudňanský stál na opačnej strane a Slovákom hrozilo za svoje aktivity ohrozenie života. Finančne prispel do zbierky na podporu vdov po padlých dobrovoľníkov pri Brezovej. Po skončení revolúcie sa v BB angažoval v prospech BB

gymnázia. Najprv o jeho povýšenie na úplné osemročné, potom o jeho poslovenčenie v duchu kollárorskej česko-slovenskej reči, výstavbou novej budovy na dnešnom Nám. Š. Moyzeša (pôvodné sídlo v Pretórii v mestskom hrade). Pre gymnázium vytvoril dve fundácie na podporu výborných žiakov pochádzajúcich z chudobných rodín a zaslúžil sa o vybudovanie Alumnea, v ktorom chudobní dobrí žiaci dostávali stravu zadarmo. Finančne tiež prispel na vznik katolíckeho dievčenského ústavu v B. Bystrici a gymnázia v Klástore pod Znievom.

Meno T. Červeňa čítame aj pri založení Spolku Sv. Vojtecha, hoci jeho pôvodný zámer založiť inštitúciu v B. Bystrici v 50 rokoch nevyšiel. Dožil sa toho v roku 1870 a do konca života sa stal jeho podporovateľom. Keď Slovenské národné hnutie prežívalo obdobie rozkvetu T. Červeň bol pritom. Príkladom môže byť Memorandum slovenského národa prijaté v Martine 6. – 7. júna 1861, v ktorom Slováci prezentovali svoj program: uznanie svojbytnosti slovenského národa, vyčlenenie územia, kde by sa v úradoch, na súdoch i v školách mala používať slovenčina; primerané zastúpenie Slovákov v uhorskom sneme; zriadenie Matice slovenskej. Toto Memorandum sa stalo politickým Programom Slovákov do konca 1. svetovej vojny a bolo odovzdané predsedovi uhorského snemu Kolomanovi Tisovi. Skôr ako ho stihol parlament prerokovať ho cisár František Jozef rozpustil. Preto sa jeden z jeho autorov Ján Francisci obrátil na Štefana Moyzeša aby sa celou váhou svojej osobnosti zasadil o prijatie dokumentu samotným cisárom Františkom Jozefom. Cisár sa rozhodol prijať slovenskú delegáciu 12. decembra 1861 vo Viedni. Z 50-člennej delegácie bolo vybraných osem členov vrátane T. Červeňa. Cisár sľúbil delegácii riešenie slovenských požiadaviek. Hoci väčšina nebola naplnená, predsa len niektoré požiadavky sa dostali do života. Jednou z nich bolo založenie prvej celonárodnej inštitúcie Slovákov Matice slovenskej, na ktorú bola vyhlásená celonárodná zbierka. T. Červeň prispel na Maticu slovenskú nemalou sumou a bol zvolený za jej pokladníka. Túto funkciu zastával do roku 1874.

Vlastnú zbierku mincí rovnako venoval Matici slovenskej. Potom finančne podporil: slovenské divadlo v Liptovskom Mikuláši, vydávanie slovenských kníh, na Štúrov pomník. V testamente celý svoj majetok 60 000 zlatých venoval Matici. Lenže maďarizačný tlak zo Rakúsko-uhorského vyrovnání viedol k jej rozpusteniu rok pred jeho smrťou v roku 1875. O dare T. Červeňa Matici slovenskej rozhodli súdy. V roku 1878 súd v B. Bystrici rozhodol, že majetok prípadne jeho rodine. Odvolací krajský súd v Pešti v roku 1880 rozhodol, že majetok z dvoch tretín získa rodina T. Červeňa a jednu tretinu banskobystrická kapitula.

Vďačnosť Tomášovi Červeňovi prejavili:

Ján Egry venovaním prvého kancionálu katolíckych duchovných piesní "Katolícky spevník hudobný",

Martin Hattala mu venoval Gramaticu lingue Slovanicae,

Ján Levoslav Bella Staroslovenský Otec Náš

František Žaškovský skladbu Cantus Jubilaria,

Tomáš Varga básen Jubilácia,

Karol Kuzmány zložil hold v básni Tomu moja pieseň v slávu zazvoní,

Andrej Sládkovič dve básne Deň sv. Tomáša (1864), (1869)

„Žiješ, Tomášu? – žiješ, Bohu chvála,

stojíš sta jablôň v plnom bielom kvete

sta jablôň, keď ju hustá noc obstála

a keď v severnožiarovej osвете,

pri dialnom, hnevno duniacom hrmení

blýskavica kvet jej na zlato mení...

Tomáš Červeň „vznešený Mecén slovenského národa“ zomrel 27. apríla 1876 v Banskej Bystrici a pochovali ho v biskupskej krypte, za prítomnosti mnohopočetného davu roduverných Slovákov z radov cirkvi a laikov. V nekrológu v Národných novinách napísali: *Tak vekom ako i srdcom, láskou a celým životom opravdivý Otec národa Slovenského Tomáš Červeň, dňa 27. apríla 1876 večer po siedmej hodine odobral sa k otcom.*

Jozef Ďuriančík

Použitá literatúra

Chrástek, Michal: Povýšenie Tomáša Červeňa na veľké prepošstvo v Banskej Bystrici.

In Národní kalendár, roč. I. 1866, č. 6

Martuliak, Pavol: Banská Bystrica kolíska vzdelanosti, B. Bystrica Trian 2005

Slovenský biografický slovník

Biografický lexikón Slovenska

K jubileu Alfréda Zemanovského

Alfréd a brat Alex 20. roky 20. storočia

Venoval sa komornej a inštrumentálnej hudbe, bohatá je jeho tvorba pre deti a mládež, no najviac tvorivosti prejavil vo vokálnej, umelej i ľudovej zborovej tvorbe. Skladateľ a organizátor hudobného života v oblasti zborového hnutia Alfréd Zemanovský by v roku 2024 oslávil 105. narodeniny. Posledné roky jeho života boli späté s Banskou Bystricou, kde tvoril a prejavoval aktívny záujem o hudobné dianie. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici – Literárne a hudobné múzeum si ho pripomína výstavkou o živote a diele s názvom Pod taktovkou súzvuku. Jej základnú líniu tvoril pohľad na zázemie, ktoré skladateľa formovalo, jeho život, inšpiračné zdroje a v nadväznosti na to i ukážky umeleckej tvorby s cieľom pripomenúť najmä mladšej generácii osobnosť Alfréda Zemanovského a jeho skladateľský a organizátorský zástoj nielen pri v rozvoji folklórne motivovanej zborovej tvorbe na Slovensku v 2. polovici 20. storočia. Ako skladateľ i organizátor hudobného života si uvedomoval, že treba vyvinúť maximálne úsilie, aby sa oboznámil so stavom v oblasti interpretácie speváckych zborov, a že treba vyzdvihnúť a rozšíriť základňu – slovenskú hudobnú kultúru. Okrem toho mal možnosť porovnávať interpretačné skladateľské majstrovstvo na domácich i zahraničných súťažiach, často ako člen súťažnej poroty.

Festival detských speváckych sborů, Olomouc r. 1974

Alfréd Zemanovský sa narodil 2. septembra 1919 v Linzi. Ľudovú školu (základnú školu) a šesť tried Československého štátneho reálneho gymnázia Tomáša Cerveňa absolvoval v Nitre, kam sa jeho rodina vrátila z Horného rakúska po roku 1920. Tu, kde prežil svoje detstvo a mladosť, získal aj základné hudobné vzdelanie, hral na husliach (I. husle v klavírnom kvintete „Pstruhy“ od Franza Schuberta) a keďže jeho talent zhoršil jeho študijné výsledky pokračoval v štúdiu na Československom štátnom reálnom gymnázii Franka Sasínka (1937 – 1939) v Prievidzi, kde 12. mája 1939 zmaturoval. Už na gymnázii pôsobil ako člen a neskôr zbornajster študentského miešaného spevokolu a aj pod vplyvom profesora nemčiny a filozofie Emila Liebenbergera sa rozhodol pre štúdium hudby. Pre nedostatok financií však nemohol pokračovať v štúdiu na vysokej škole v Bratislave a preto 31. mája 1939 nastúpil ako zamestnanec Štátnej finančnej správy Malacky. Vojenskú prezenčnú službu slúžil od 1. januára 1940 najskôr v Bratislave, no požiari vypuknutia druhej svetovej vojny sa šíril veľmi rýchlo, a preto bol v septembri roku 1941 odvelený z Nitry ako desiatnik aspirant na Ukrajinu ku tzv. zaistovacej divízii do Vinice a neskôr do Žitomíru. V apríli 1942 sa Alfréd Zemanovský vrátil do civilného života, ale nie na dlho. Koncom

Alfréd Zemanovský v pracovni r.1954

júla 1944 bol opätovne povolovaný do vojenskej mimoriadnej služby do Zvolena. Odtiaľ odišiel do Prešova, Giraltoviec a Vyšného Svidníka. Vypuknutím SNP sa situácia zostrila a 19. septembra 1944 bol zajatý v Poľsku, odkiaľ ho transportovali 21. septembra 1944 cez Prešov do Košíc a následne do zajateckého tábora v Keisersteinbruchu dňa 7. októbra 1944. Nútené práce v Dolnom Rakúsku v Burgenlande a Eisenstatde mu spôsobili vážne zdravotné problémy, no z viedenského lazaretu sa mu podarilo dostať do Bratislavy 19. januára 1945 do Bratislavy. Oslobodenie prežíval v Novom Meste nad Váhom. Štúdiu hudby sa venoval v rokoch 1945 – 1952 popri zamestnaní na Konzervatóriu v Bratislave (dirigovanie – Kornel Schimpl, kompozícia – Alexander Moyzes). Neustála finančná tieseň (manželka 11 rokov nepracovala, starala sa o rodinu, dcéru Jarmilu a syna Alexandra) bola vyčerpávajúca a tak podlomené zdravie z utrpenia vojny a zajateckého tábora varovalo z podnetu lekárov pred nebezpečenstvom choroby TBC. Po kádrových peripetiách pôsobil Alfréd Zemanovský ako dirigent Súboru ĽUT bratislavského rozhlasu (1954 – 1969). Rodinná tragédia, ktorá vyústila do rozvodu, ako aj úmrtie matky Márie v roku 1961 pochopiteľne paralyzovali kompozičnú činnosť a tvorivosť Alfréda Zemanovského, no životnú krízu sa mu podarilo prekonať s druhou manželkou Miriam, s ktorou sa zosobášili 20. júla 1963 a o tri roky neskôr sa im narodila dcéra Zora. V tomto období (1962 – 1972) zastával post vedúceho redaktora hudobných vydavateľstiev Supraphon a OPUS. Neskôr v rokoch 1972 – 1981 prijal funkciu tajomníka Tvorivej komisie Zväzu slovenských skladateľov.

V rokoch 1954 – 1969 sa venoval komornej a inštrumentálnej hudbe (Dychové sexteto, Sláčikové kvarteto), po roku 1969 najmä vokálnej a zborovej tvorbe a capella s textami slovenských básnikov (Andreja Plávku, Jána Smreka, Jána Kostru, Štefana Žáryho, Mikuláša Kováča). V Banskej Bystrici žil a pracoval v rokoch 1986 – 1994. Po roku 1989 pôsobil vo funkcii predsedu odbočky Slovenskej hudobnej únie, ktorá tu nadviazala na bohatú činnosť odbočky Zväzu slovenských skladateľov. Inšpirovaný slovenskou ľudovou piesňou skomponoval mnohé významné zborové skladby (Trávnice a lúčne spevy z Čičmian a Terchovej; Štyri zošity mužských zborov a iné. Svadobné spevy z Horných Bzinc pre miešaný dvojjazbor získali roku 1977 na medzinárodnej rozhlasovej súťaži európskeho hudobného folklóru Prix Bratislava 3. cenu). Bohatá je aj jeho tvorba pre deti a mládež (Tri odpovede, Žabky, slimák a vietor, Veselé zvieratká, Zázračný vozík, Sen partizána, Ozvena). Invenčné a veľmi zaujímavé zborové skladby vznikli v poslednom období života skladateľa (Cupido, Otcina drahá, Počúvanie splavov). Alfréd Zemanovský písal pre všetky typy speváckych zborov a bol účastníkom rôznych skladateľských súťaží a festivalov doma i v zahraničí. Často publikoval články o dramatickej a interpretačnej úrovni speváckych zborov a podujatí. V Banskej Bystrici spolupracoval s Literárnym a hudobným múzeom ale aj inými hudobnými inštitúciami nielen na území mesta ale i v rámci celého Slovenska. V roku 1977 získal ocenenie Zaslúžilý umelec kultúry a v roku 1979 Cenu Antonína Zápotockého. Alfréd Zemanovský zomrel 4. marca 1994 v Podunajských Biskupiciach a je pochovaný v Bratislave.

Imrich Šimig, LHM-ŠVK

160 rokov od narodenia Jozefa Murgaša – slovenského Da Vinciho III.

Pokračovanie z minulého čísla

Žiadosť na svoj prvý patent pod názvom Wireless Telegraph Apparath, zaslal na patentový úrad dňa 2. októbra 1903 a 10. mája 1904 mu boli pridelené hneď prvé dva patenty – na Zariadenie na bezdrôtovú telegrafiu a Na spôsob prenášania správ bezdrôtovou telegrafiou. Na základe týchto patentov vznikla účinná spoločnosť Universal Aether Telegraph Co., z ktorej pomocou, ako jej účastník, dal Murgaš postaviť skúšobnú vysielaciu a prijímaciu stanicu so šesťdesiatmetrovými anténovými stožiarimi. Prvý prenos hovoreného slova sa uskutočnil medzi 30 km vzdialenými obcami Wilkes-Barre a Scranton v ich starostami. Vysielacia veža bola vo Wilkes-Barre a prijímacia v Scrantone. Starostovia tento prenos potvrdili svojimi podpismi. Bolo to dňa 27. apríla 1905. Tú istú depešu úspešne potvrdili aj v 200 km vzdialenom Brooklyne, prijímacou aparaturou toho istého systému. Pokusy sprevádzali aj nepriaznivé vplyvy. Vichrica poškodila vysielaciu vežu a prijímaciu úplne zničila. Spoločnosť po tejto udalosti nebola schopná ďalšie financovanie nasledujúcich pokusov a jej činnosť bola nakoniec aj definitívne ukončená. Murgašov Ton-System prebral do svojich prác už spomínaný Marconi, s ktorým sa Murgaš aj súdil a súd uznal jeho prioritu. Počas I. svetovej vojny boli súkromné rádiotelegrafické stanice zakázané, možno aj preto sa Jozef Murgaš zamerlal na iné svoje aktivity. Spoluorganizoval zbierku na financovanie československého národnoslobodzovacieho hnutia, v ktorej vyzbieral medzi americkými Slovákmi 1 milión dolárov na základný valutový fond CSR. Spoluiniciátorom zbierky bol aj tajomník Slovenskej ligy Ivan Daxner. O výške sumy, ktorou prispel samotný Jozef Murgaš sa vedú spory a rôzni autori uvádzajú rôzne sumy. Význam tejto zbierky bol veľmi vysoko hodnotený ešte desaťročia po jej realizácii. V roku 1918 sa stal spolusignatárom Pittsburskej dohody o spolupráci medzi Čechmi a Slovákmi. Bol presvedčeným zástancom slovensko-českej spolupatričnosti a jednoty.

V roku 1920 zavítal Jozef Murgaš do Československa a zotrval tu 4 mesiace. Časť pobytu strávil v Prahe a časť na rodnom Slovensku so svojimi príbuznými. V literatúre o Jozefovi Murgašovi sa často uvádza, že mal v pláne navštíviť prezidenta Tomáša Garigua Masaryka, ale sa mu to nepodarilo, aj to, že mal v záujme ostať na Slovensku a učiť tu elektrotechniku na Vysokej škole ČVUT v Prahe, alebo na ktorejkoľvek strednej škole na Slovensku. Ďalej sa uvádza, že prezident na neho nemal čas a vo vyučovaní elektrotechniky mu zabránila vtedajšia byrokracia z dôvodu jeho netechnického vzdelania. Tieto tvrdenia nie sú nijak potvrdené. Podľa dokumentov v Archíve Kancelárie prezidenta v Prahe sa audiencia naozaj uskutočnila a to dňa 18. júna 1920 o 16 hodine.¹ Podľa žiadosti o audienciu boli spolu s Murgašom prijatí aj Ing. Fedor Albíni, poslanec Ján Janček, Ing. Stav. Rada Spaček a z ministerstva zahraničných vecí Ing. Mjr. Dvořák. Témou rozhovoru s prezidentom bolo informovať ho o Murgašových objavoch a o snahe vybudovať laboratórium pre bezdrôtovú telegrafiu a požiadať prezidenta v tomto smere o podporu. V prezidentskej kancelárii sú k dispozícii aj doklady o zvažovanej možnosti zamestnania Jozefa Murgaša na ministerstve a ďalšieho využitia jeho vynálezov v armáde. Nič z toho sa však nezrealizovalo a Juraj Voda o ňom vo svojej knihe píše: *...ponáhla sa do Pensylvánie ku svojim slovenským krajanom, s ktorými sa už zrástol...nielen srdcom, ale i dušou a cíti, že patrí k nim a oni k nemu a že bude správne, keď medzi nimi dožije svoj plodný život. Hoci má rád svoju otcinu, ...za tie desiatky rokov sa jej príliš odcudzil.* Danica Rosinová na túto tému hovorí: *Prišiel sem po vzniku Československa...Stará mama tvrdila, že jedným z jeho životných snov bol vznik Československa a aj preto sem prišiel. ...Stará mama hovorila, že tu chcel vybudovať školu a pestovať elektrotechnické vzdelávanie.* Motívom pre jeho návrat do USA bol bezpochyby aj jeho nastávajúci súdny spor s Marconim.

V roku 1925 bol prezidentom USA Calvinom Coolidgeom vymenovaný za predsedu prvej „Komisie pre rádiokomunikácie Spojených štátov amerických“. Zo zdravotných dôvodov bol však túto funkciu nútený odmietnuť. O pätnásť rokov neskôr, v roku 1944 pensylvánsky guvernér Edward Martin vydal deklaráciu, ktorou vyhlásil nedeľu 12. novembra 1944 za Deň reverenda Jozefa Murgaša. Pri príležitosti tohto sviatku odznel v rozhlase referát hlavného sudcu Andrewa Hourigana v nasledovnom znení: *Som nesmierne rád*

a vysoko si vážim, že som dostal dôveru hovoriť o živote a diele tohto vynikajúceho odborníka a človeka, otca Murgaša. Vynálezcu, ktorý ako prvý objavil základné princípy rádia, keď úspešne preniesol zvuk vzduchom. Zapísal sa tak medzi géniov našej planéty.

Zomrel dňa 11. mája 1929 a pochovaný je neďaleko Wilkes-Barre v Dallas. V rodnom Tajove má od roku 1999 symbolický hrob. V roku 1939 vydala slovenská vláda pri príležitosti 10. výročia jeho smrti pamättné poštové známky s jeho portrétom a telegrafnými vežami v dvoch nominálnych hodnotách 60 halierov a 1,20 korún. K 150. výročiu jeho narodenia vydala Kremnická mincovňa striebornú zberateľskú mincu. Pamättné tabule Jozefa Murgaša sú umiestnené na jeho rodnom dome v Tajove, na kostole sv. Jána Krstiteľa v Tajove, v Slovenskej Lupči, Chrenovci a aj na budove Slovenskej pošty v Bratislave. Pamättná tabuľa nechýba ani vo Wilkes-Barre.

Celkovo mu bolo uznaných 13 patentov v priebehu rokov 1904 – 1911, čo svedčí o jeho mimoriadne cielavedomej práci a veľkom talente. Zoznam patentov registrovaných na Federálnom patentovom úrade vo Washingtone aj s registračnými číslami:

- 759 825 Zariadenie na bezdrôtovú telegrafiu.
- 759 826 Spôsob prenášania správ bezdrôtovou telegrafiou.
- 876 383 Zariadenie na výrobu elektomagnetických vln.
- 917 103 Výroba iskrových frekvencií zo zdroja prúdu bez prerušovačov.
- 848 675 Vlnomer.
- 860 051 Podzemná bezdrôtová telegrafia.
- 848 676 Elektrický transformátor.
- 915 993 Bezdrôtová telegrafia.
- 917 104 Detektor magnetických vln.
- 930 780 Magnetický detektor.
- 1196 969 Spôsob a zariadenie na výrobu elektrických oscilácií zo striedavého prúdu.
- 9 726 Vylepšený vynález 1 196 969 reg. V USA udelený v Anglicku – 1907.
- 1 001 975 Prístroj na výrobu elektrických oscilácií.
- 1 034 739 Naviják na rybársky prút 1912.

Anna Senčková

Zdroje a literatúra

- Ján BARICA: Vede a národu Smena Bratislava 1988.
- Gabriel BRENDZA: Působenie Jozefa Murgaša v Banskobystrickej diecéze v rokoch 1888 – 1896 In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte ŠVK, Banská Bystrica 2014.
- Richard FILIPKO: Vedecký rodinný klan Jozefa Murgaša; rozhovor s Danicou Rosinovou Hospodárske noviny 12.5.2019
- Jozef HALKO: Niektoré nové dokumenty a materiály k výskumu života a diela Jozefa Murgaša In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte ŠVK, Banská Bystrica 2014.
- Ludovít HOLOŠKA: Poznámky ku kresbám Jozefa Murgaša In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte ŠVK, Banská Bystrica 2014
- Klub Jozefa Murgaša a Jozefa Gregora Tajovského v Bratislave (<https://www.jozefmurgas.sk/>)
- Jozef MURGAŠ: Autobiografia In New Yorkský denník 14.5.1919 roč. 15 s. 2 In Jozef HALKO: Niektoré nové dokumenty a materiály k výskumu života a diela Jozefa Murgaša In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte ŠVK, Banská Bystrica 2014
- Richard R. SENČEK: Jozef Murgaš na známkach a v zbierkach Poštového múzea In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte. ŠVK, Banská Bystrica 2014.
- Ján ŠEBO, Miroslav HORNÍK: Vynálezy Jozefa Murgaša v rádiotelegrafii a ich vplyv na rozvoj spoločnosti (In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte ŠVK, Banská Bystrica 2014.
- Soňa ŠVÁČOVÁ: Osobnosti Tajova a Jabříkovej In Tajov a Jabříková; Vladimír Sklenka, Anita Murgašová, Anna Chlebencová a kol., DALI-BB Banská Bystrica 2019.
- Ján TIBENSKÝ: Dejiny vedy a techniky na Slovensku Osveta, Martin 1979
- Margita VALEHRACHOVÁ: Technik v reverende Perfekt, Bratislava 2008
- Juraj VODA: Jozef Murgaš, priekopník rádiotelegrafie Osveta, Martin 1955
- Jozef VRANKA: Z doliny prerástol hory Arimes, Bratislava 2004.
- Ferdinand VRÁBEL: Jozef Murgaš a Československo milióndolarová zbierka a otázka zamestnania; In Jozef Murgaš, reflexie života a diela v medzinárodnom kontexte. ŠVK, Banská Bystrica 2014

¹ spis č. D 3/20 1036 zo 17. júna 1920

Lipy, ktoré si pamätajú na mestský bitúnok

Mestský bitúnok s lípami v medzivojnovom období

Lipy pri bývalom bitúnku dnes

Mestský bitúnok bol vybudovaný v roku 1886 pričom pôvodne stál na opačnej strane Hrona, ktorý pod Mäsiarskou baštou tvoril veľký meander. Od Uhliska bol bitúnok oddelený starou železničnou traťou vedúcou z Malej železničnej stanice na vtedajšie Hlavné nádražie. Prístup k bitúnku z mesta bol od hostinca „U Kopov“ pod Mäsiarskou baštou po provizórnom hornom drevenom moste cez Hron (od roku 1926 betónovom a po druhej svetovej vojne zas drevenom), po ceste ktorá pretínala starú železničnú trať a viedla až na Uhlisko. Odpadová voda z bitúnku ústila do Hrona hneď pri moste bez čistenia a preto sa tam hojne zhromažďovali ryby, ktoré s obľubou lovilvi viacerí miestni rybári.

Okolo bitúnka sa nachádzala skupinka košatých líp a preto poniektorí hovorili aj o „bitúnku pod lipami“. Skupina líp bitúnok čiastočne izolovala aj od okolia. Po zrušení starej železničnej trate v roku 1951 a prekládke Hrona v rokoch 1956 – 1959 bitúnok zbúrali, ale väčšina líp sa zachovala na pôvodnom mieste, avšak už pred novým korytom Hrona. Po vytvorení parku pod Pamätníkom SNP, rekonštrukcii cesty pozdĺž nového koryta Hrona (1964) a výstavbe Hotela LUX (otvorený v roku 1969) sa tieto lipy, ako výrazne hrubšie stromy uplatňujú v juhovýchodnej okrajovej časti tohto parku. Počas povodne v roku 1974 sa kmene týchto líp vynímali v zatopenom parku.

V súčasnosti za pôvodné stromy, ktoré sa nachádzali pri niekdajšom mestskom bitúnku, možno pokladať 12 líp veľkolistých (*Tilia platyphyllos*) odlišujúcich sa od ostatných stromov najmä hrúbkou kmeňa. Desiat z nich sa nachádza neďaleko hotela LUX na trávnom ostrovčeku, ktorý je obkolesený pešími komunikáciami, a 2 lipy veľkolisté sú vysunuté za komunikáciu,

k priestoru s výtvarnými prvkami. Tieto lipy môžeme pokladať za pamätné.

V roku 2023 mali pamätné lipy veľkolisté nasledovný obvod kmeňa meraný vo výške 130 cm: 230 cm (vo výške 1 m sa kmeň rozčleňuje), 325 cm, 309 cm, 287 cm, 280 cm, 285 cm, 245 cm, 256 cm (s dutinou), 250 cm, 260 cm, 331 cm (vysunutý z ostrovčeka) a 242 cm (taktiež vysunutý z ostrovčeka), čiže sú v hrúbkovom rozpätí 230 – 325 cm. Výška týchto líp sa pohybuje v rozpätí od 18 do 23 metrov. Lipy patria medzi dlhoveké dreviny, pričom vek týchto dnes krásne košatých pamätných líp veľkolistých sa môže pohybovať v rozpätí od 110 do 130 rokov.

V spomenutom parkovom ostrovčeku, kde sa nachádza až 10 košatých pamätných líp veľkolistých (*Tilia platyphyllos*), sa vyskytujú aj 4 mladšie a tenšie lipy malolisté (*Tilia cordata*), 4 javory tatárske (*Acer tataricum*) pričom jeden sa bizarre rozčleňuje až do 5 kmeňov, ďalej sú to 3 brezy (*Betula sp.*) a 1 ozdobná purpurovolistá forma buka lesného (*Fagus sylvatica, var. atropurpurea*). Pozdĺž niektorých peších komunikácií sú vysadené aj mladé lipy.

Statné a krásne košaté lipy veľkolisté sa zachovali ako pamiatka na minulosť tohto priestoru a v súčasnosti sú nádhernou ozdobou parku pod Pamätníkom SNP, preto si zasluhujú ochranu.

Július Burkovský

Lipy počas povodne v roku 1974

Lipy pri bývalom bitúnku dnes, 2023

Senior a cirkevný historik dr. Ján Slávik a Banská Bystrica

Verejnosti je známe, že v Banskej Bystrici v minulosti pôsobil viacero významných osobností, činných aj na poli historiografie. K dielu niektorých z nich boli uverejnené príspevky aj v predchádzajúcich číslach tohto časopisu (napr. M. Mácelová k osobnosti prof. Gejzu Balašu, R. Mandalík k osobnosti Franka V. Sasinka a Mikuláša Mišíka). Z osobností 19. a 20. stor., život a dielo ktorých je sčasti spojené aj s mestom Banská Bystrica, je potrebné pripomenúť si evanjelického kňaza, vlastníka a cirkevného historika dr. Jána Slávika (1855 Dačov Lom – 1934 Banská Bystrica). Z tohto dôvodu som sa rozhodol napísať nasledujúce riadky.

Z prác Jána Slávika sa pre účely tohto príspevku bližšie zmienim o obsahu jeho monografie o dejinách Zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu z r. 1921, napísanej ešte v období, keď bol dobronivským evanjelickým farárom.¹

Toto svoje rozsiahle, dodnes citované, na fakty bohaté knižné dielo napísal Ján Slávik až na sklonku aktívneho života. V úvode autor o. i. vysvetľuje účel a prameň svojej práce. V prvej časti podal všeobecný náčrt začiatkov a dejín reformácie, osobitne vo Zvolenskej stolici, ev. bratstva, ďalšie deje a prenasledovanie v 17. stor., obdobie krátkeho oživenia ev. cirkvi a bratstva, ďalšie utlačanie a obdobie po skončení posledného protihabsburského povstania v r. 1709 – 1781, udalosti po tolerančnom patente od roku 1781 a záležitosti seniorátu. Nasledujúcu časť venoval jednotlivým ev. cirkvám Zvolenského seniorátu, prvým písomným zmienkam a údajom z dejín o obciach, kostoloch a o pôsobení ev. farárov a učiteľov.

K vlastným životopisným údajom a pôsobeniu v Dobrej Nive autor okrem iného uvádza (hovori o sebe v tretej osobe): „... Po vyvolení do cirkve prišiel 3. marca r. 1882 z Hornej Lehoty na Dobronivú.² Tu účinkuje z milosti Božej. Tu žije predovšetkým svojej cirkvi, jej duševnému a mravnému zvelaďku. S pomocou a za príkladom druhých vytvoril niekoľko spolkov. Konajúc verne svoje kňazské povinnosti, zbývajúci čas venoval spisovateľským prácam. Krem prác hospodárskych, dejepisných, kultúrnohistorických článkov a pojednaní napísal Dejiny dobronivskej ev. cirkvi a mestiečka.³ S manželkou Izabellou Maróthy má syna Jána, staviteľa a inžiniera a Dr. Juraja, kandidáta pravotárstva.⁴ Generálna rada ho poverila námestným seniorstvom...“⁵

Z nosnej časti tejto práce, venovanej jednotlivým ev. cirkvám Zvolenského seniorátu, sú zaujímavé jeho vedomosti a postrehy k mestu Banská Bystrica, od 18. stor. sídelnému mestu Zvolenskej stolice. Banskú Bystricu považuje „oddávna za najkrajšie z banských miest, v ňom je najprednejšia a najbohatšia cirkev Zvolenského seniorátu“. Ako uvádza, tunajšia ev. cirkev nepatrila dlhé časy do Zvolenského seniorátu, ale do seniorátu banských miest.⁶ Autor všeobecne opisuje historické začiatky mesta, udelenie privilégií r. 1255, chotár, počet obyvateľov, z nich zvlášť počet evanjelikov, a to aj v rámci prilahlých častí a obcí, začiatky reformácie v meste. Z hľadiska architektúry venuje pozornosť cirkevným stavebným pamiatkam zachovaným v meste (špitálsky kostol sv. Alžbety, veľký nemecký chrám, slovenský kostol). Opisuje vnútorné vybavenie chrámu, donátorov, oltáre, organ či chrámový poklad a následky veľkých požiarov v meste. Venuje sa aj ostatným objektom v areáli zámku (mestského hradu) a stavbe mestského opevnenia v období tureckého nebezpečenstva. Uvedomuje si, že mesto bolo viackrát svedkom významných udalostí počas

protihabsburských povstaní v 17. stor. a znášalo náklady spojené s obranou krajiny proti Turkom a udržiavaním pohraničného vojska.

Následne sa podrobne zaoberá dejinami evanjelickej cirkvi v meste Banská Bystrica. Určite zaujímavá pôsobila jeho poznatky o niekoľkých občanoch mesta, ktorí boli poslucháčmi Martina Luthera priamo vo Wittenbergu, o povolaní prvých kazateľov magistrátom, o patrónstve rodiny Thurzovcov a Fuggerovcov nad špitálom po zničení za baníckeho povstania r. 1526, o opatreniach arcibiskupa Mikuláša Oláha a cisára Ferdinanda I. na potlačanie evanjelických banských miest alebo o začiatkoch jezuitov v meste. Vymenúva tiež filie Sásová, Kynceľová, Senica, Nemce, Podlavice, Jakub a Sandberg. Vyzdvihol veľký počet ev. farárov a učiteľov, ktorí účinkovali v meste od 16. stor. Ďalej vymenúva celkom 106 ev. kazateľov, 205 učárov a učiteľov a 42 učiteľov, kantorov a organistov. Opisuje ich životné osudy na pozadí dejinných udalostí, ako bolo napr. vypuknutie moru r. 1601, spustošenie mesta v období povstania Štefana Bocskai a r. 1605, prenasledovanie evanjelikov v čase protireformácie, odnímanie kostolov, škôl a fár, napokon vykážanie predmestia za Lazovnú bránou na stavbu modlitebne, fary a školy až po stavbu chrámu Božieho namiesto predchádzajúceho dreveného. Zmienil vtedajší chrámový poklad ev. banskobystrickej cirkvi, dobrodincov cirkvi a školy. Osobitne sa venuje nemeckým, maďarským a slovenským bohoslužbám či dozorcovi cirkvi (napr. Anton Radvanský, Teofil Stadler).

Z niektorých ďalších prác Jána Slávika, s ktorými som sa mal možnosť oboznámiť, možno uviesť jeho príspevok k dejinám umenia- niektorým kostolom a nástenným malbám v Novohrade, k stavbe typických domov a obcí stredného Slovenska či recenziu k monografii kňaza, historika a archívára Michala Matunáka o dejinách slobodného a hlavného banského mesta Kremnica.⁷

Pri mene Jána Slávika sa okrem iného uvádza, že bol jedným zo signatárov Martinskej deklarácie z 30.10.1918. Svoje posledné roky dožil v Banskej Bystrici, kde aj zomrel. Spolu s rodinnými príslušníkmi je pochovaný na evanjelickom cintoríne v Lazovnej ulici. Nekrológ o Jánovi Slávikovi napísali napr. Jozef Škultéty a Pavol Florek. Možno spomenúť, že v tom istom roku 1934 zomrel aj prof. dr. Ján Kvačala, autor významnej práce o dejinách reformácie na Slovensku. Zvolenský seniorát je dodnes cirkevnou organizačnou jednotkou Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, pričom zahŕňa evanjelické cirkevné zbory v okresoch Banská Bystrica, Brezno, Zvolen a Ziar nad Hronom.

Hrob Jána Slávika a jeho manželky

¹ Slávik, J. Dejiny Zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu. Banská Štiavnica: Vdova a syn Augusta Joergesa, 1921.

² Krátko bol kaplánom u miestneho ev. farára a básnika Sama Chalupku.

³ Vydané knižne r. 1898.

⁴ Jeho manželka bola sestrou známej spisovateľky Eleny Maróthy- Šoltésovej, syn dr. Juraj Slávik bol neskôr budúcim županom Pohronskej župy, ministrom a diplomatom ČSR. Osobnosťou dr. Juraja Slávika – Neresníckeho sa o. i. zaoberala aj E. Furdíková v kategórii Osobnosti histórie.

⁵ Funkciu seniora Zvolenského seniorátu vykonával v období r. 1922 – 1926.

⁶ Dejiny banskomestského seniorátu sa osobitne zaoberal kremnický archi- vár Pavel Krížko. Monografické spracovanie bolo vydané až po jeho smrti, v r. 1948.

⁷ Uverejnené v Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti v r. 1901 a 1930, resp. v periodiku Slovenské Pohľady r. 1929.

Radoslav Mandalík

Európska fuggerovská cesta a Thurzo-Fugger zážitková expozícia

3D virtuálna expozícia

Pohľad do reálnej expozície

Banská Bystrica (Neusohl) a jej okolie bola osídlená baníkmi, hutníkmi, remeselníkmi a obchodníkmi zo **Saska** a **Durínska** (13. stor.) a neskôr aj z **Bavorska** (15. stor.). Najväčší rozvoj baníctva, hutníctva a spracovania **medi** tu začal po založení Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti – najväčšej mediarskej a obchodnej spoločnosti na svete, našim **Jánom Thurzom** a **Jakobom Fuggerom** z Augsburgu, v roku **1495**. V okolí Banskej Bystrice sa vyťažilo približne 40 % svetovej produkcie medi a preto tu spoločnosť vybudovala **Medený hámor – najmodernejší a najväčší závod na svete**, kde sa spracovávala najkvalitnejšia meď a vyvážala do celého sveta.

Na spoločnú históriu nadviazali mestá – bývalé faktórie Fuggerovcov a Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti. V roku 2019 vznikol projekt **Európska Fuggerovská cesta** s partnermi z miest Augsburg a Bad Hindelang (DE), Schwaz a Hall in Tirol (A), Sterzing (I) a Banská Bystrica (SK). Postupne sa pridali aj Almadén (E), Bad Gastein (A) a Krakov (PL). Jeho úlohou je oživenie spoločnej histórie a spolupráca na rozvoji cestovného ruchu, ale aj ďalších odvetví. Postupne sa realizujú rôzne aktivity, stretnutia a výmena skúseností, či spoločná prezentácia miest aj na stránke: www.fuggerstrasse.eu.

Mesto Banská Bystrica a občianske združenie Neusohl aktívne spolupracuje aj s Fugger und Welser Erlebnismuseum a Fuggerovským archívom v Augsburgu na výmene informácií o spoločnej histórii a pri skúmaní historických dokumentov. Do projektu sa príkladne zapája aj naša ZŠ Moskovská, ktorá má partnerské školy už v niekoľkých mestách v Nemecku, Taliansku, Španielsku a Belgicku, s ktorými realizovala výmenné pobyty žiakov, aby spoznávali spoločnú históriu, ale aj súčasnosť.

Uskutočnilo sa niekoľko infociest pre získavanie informácií, príkladov dobrej praxe, inšpirácie pre ďalší rozvoj cestovného ruchu, ale aj nadväzovanie kontaktov a hľadanie možností ďalšej spolupráce. Pamiatky na baníctvo v Bystrici a Španej Doline navštívili aj partneri z Nemecka v rokoch 2023 a 2024, pričom ocenili význam nášho mediárstva na rozvoj ekonomiky a politiky vtedajšieho sveta. Nadšení boli nie len z prehliadky mesta, ale aj Múzea medi v Španej Doline a Thurzo-Fugger zážitkovej expozície, kde získali prehľad o spoločnej histórii a o tom, čo sa z nej zachovalo dodnes.

Thurzo-Fugger zážitková expozícia

Nenechajte si ani vy ujsť pútavú prehliadku baníckej minulosti a vráťte sa s nami o vyše 500 rokov naspäť do čias rozkvetu baníctva v Banskej Bystrici a jej okolí. Stála expozícia približuje slávnú banícku históriu Banskej Bystrice a okolitých obcí najmä z čias Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti a Medeného hámbra.

Moderné interaktívne spracovanie histórie z 15. – 16. storočia prostredníctvom virtuálnej reality, „hovoriacich obrazov“, 360° videoprojekcie a augmentovanej reality na časovej osi, zobrazovanej na smartfónoch, prenesie návštevníkov naspäť v čase a priestore a dozvedia sa veľa zaujímavých informácií. Na pohybovej platforme sa môžu „poprechádzať“ po výrobných priestoroch Medeného hámbra v čase jeho najväčšej slávy, či potážkať si skutočný medený ingot.

Expozícia nie je múzeom, a ani ich konkurenciou. Je „ochutnávkou“ toho, čo po slávnej baníckej histórii ešte v regióne ostalo a pozvánkou do múzeí a okolitých obcí s ich pamiatkami na banícku činnosť i na náučné chodníky.

Logo projektu

Židovská
náboženská obec Banská Bystrica

Toto číslo vyšlo
s finančnou podporou
Židovskej náboženskej obce
v Banskej Bystrici

Podporte Bystrický Permon!

IBAN SK841100000002942045367 var. symb. 12

Bez vás to nepôjde!

BYSTRICKÝ PERMON

Webové sídlo vydavateľa: www.dicu.sk; Webové sídlo časopisu: www.permonrevue.sk; Štatút časopisu zverejnený: <https://www.permonrevue.sk/wp-content/uploads/2020/11/Statut-Bystrickeho-Permona.pdf>; ISSN pre tlačенú verziu: 2585-9420; ISSN pre elektronickú verziu: 2729-7977; Registračné číslo: OÚ-OPT-1/2003. EV 5980/21. Elektronická verzia a archív čísel je dostupná na internete: <https://www.permonrevue.sk/archiv-cisel/>; Facebook: <https://www.facebook.com/Bystricky%3%BD-Permon-209485485741711>.

Uzavierky jednotlivých čísel: 15. februára; 15. mája; 15. augusta a 15. novembra.